

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Potočar

Mentorica: asist. dr. Sonja Merljak Zdovc

**POTOPIS – ZVONE ŠERUGA IN
NJEGOVE POTI**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

Zahvaljujem se mentorici dr. Sonji Merljak Zdovc za nasvete in pomoč pri oblikovanju diplomskega dela.

Potopis – Zvone Šeruga in njegove poti

Pri proučevanju potopisa sem se sprva osredotočila predvsem na literarni potopis, njegove vrste in značilnosti. In kakšna je razlika med literarnim in novinarskim potopisom? Velika in vendar majhna ter predvsem odvisna od vsakega pisca posebej. Če za kateri novinarski žanr, potem za potopis gotovo velja, da se lahko s subjektivnimi elementi (z njimi potopisci izrazijo doživetja in vtise) nevarno oddaljijo od novinarske objektivnosti. Po drugi strani potopisi niso le romani o nekem potovanju, so zgodbe, ki popisujejo resnične kraje, njihove prebivalce, kulture, tragedije. Skratka, lahko so še kako realni in objektivni. Ko sem proučevala dela Zvoneta Šeruge, enega najbolj znanih slovenskih popotnikov, sem imela precej težav. Pri umeščanju njegovih del v predal, ki se mu reče novinarski žanr potopis, sem začela dvomiti, ali so njegova besedila sploh potopisi. Še več: spraševala sem se, kaj njegova dela so: novinarstvo ali literatura? Ali morda nekaj vmes?

Ključne besede:

POTOPIS, NOVINARSKI POTOPIS, LITERARNI POTOPIS, LITERARNO NOVINARSTVO.

Travel writing – Zvone Šeruga and his travels

At first, while I was studying travel writing I focused on literary travelogue, its types and characteristics. And what is the difference between literary and journalistic travelogue? There is a big difference and yet it is small, but most importantly it depends on every single writer. If there is any journalistic genre that can jeopardize journalistic objectivity, it is travel writing with its subjective elements such as writing about adventure and sensations. On the other hand, travelogues are not just novels about one's travel. They are stories about real places, their inhabitants, cultures, tragedies. In short, they can be as real and objective. By studying the work of our well-known traveller Zvone Šeruga, I came across some difficulties. When I was trying to classify his texts within travelogue as a journalistic genre, I began to doubt whether his texts are actually travelogues. Moreover, I began to question myself what his work really is: journalism or literature? Or maybe something in between?

Key words:

TRAVELOGUE, TRAVEL WRITING, JOURNALISTIC TRAVELOGUE, LITERARY TRAVELOGUE, LITERARY JOURNALISM.

KAZALO

1. UVOD	6
2. ZGODOVINA POTOPISA NA SLOVENSKEM	8
2. 1 RAZVOJ SLOVENSKEGA POTOPISJA	9
2. 1. 1 SREDNJI VEK.....	9
2. 1. 2 16. STOLETJE.....	9
2. 1. 3 17. STOLETJE.....	10
2. 1. 4 18. STOLETJE.....	11
2. 1. 5 19. STOLETJE.....	11
2. 1. 6 20. STOLETJE do danes.....	12
3. OBLIKE in VRSTE POTOPISOV	14
3. 1 VRSTE POTOPISOV	16
3. 1. 1 ROMARSKI POTOPIS.....	16
3. 1. 2 DIPLOMATSKI POTOPIS.....	17
3. 1. 3 MISIJONARSKI POTOPIS.....	17
3. 1. 4 POMORSKI in VOJAŠKI POTOPIS.....	18
3. 1. 5 (AVAN)TURISTIČNI POTOPIS.....	18
3. 1. 6 UMETNIŠKI POTOPIS.....	18
4. POTOPIS med NOVINARSTVOM in LITERATURO	20
4. 1 LITERARNI POTOPIS	21
4. 2 NOVINARSKI POTOPIS	23
4. 3 POTOPIS BOLJ KOT NOVINARSTVO ali LITERATURA	24
4. 3. 1 LITERARNO NELEPOSLOVJE: POTOPIS, AVTOBIOGRAFIJA in LITERARNO NOVINARSTVO	25
4. 3. 1. 1 POTOPIS po Warnocku.....	26
4. 3. 1. 2 AVTOBIOGRAFIJA po Warnocku.....	26
4. 3. 1. 3 LITERARNO NOVINARSTVO po Warnocku.....	27

4. 3. 2 LITERARNO NOVINARSTVO.....	27
5. ZNAČILNOSTI NOVINARSKEGA POTOPISA.....	32
6. POMEN, PRILJUBLJENOST in KRITIKA POTOPISA....	36
7. ZVONE ŠERUGA in NJEGOVE POTI.....	39
7. 1 POTOVANJE K LJUDEM (Z motorjem prek obeh Amerik), 1986.....	40
7. 2 DRUGAČNE ZVEZDE (Z motorjem okoli sveta), 1990.....	41
7. 3 NEVARNE POTI (Bosna, Somalija, Kambodža in druge zgodbe s temne strani sveta), 1993.....	42
7. 4 PRIJAZNE POTI (Z malo Kajo okoli sveta), 1996.....	43
7. 5 INDIJANCI BREZ PERJA (Mala Kaja gre okoli sveta), 1996.....	44
7. 6 POTI V NEZNANO, 1999.....	44
7. 7 NEKAM DALEČ, 2003.....	45
8. KAKŠNI SO ŠERUGOVI POTOPISI?.....	46
9. O ŠERUGI.....	52
10. SKLEP.....	54
11. VIRI.....	57
12. LITERATURA.....	58
13. INTERVJU.....	60

1. UVOD

Cilj moje diplomske naloge je bil proučiti novinarski žanr potopis na primeru potopisov Zvoneta Šeruge. Zakaj potopis in zakaj Zvone Šeruga?

Potopis predvsem zato, ker lahko članke, ki popisujejo dogodivščine s popotovanj po tujih deželah, zasledimo že v skorajda vsakem slovenskem časopisu in reviji. Prebirajo jih tisti, ki sanjajo o daljnih krajih, pa si sanj ne upajo uresničiti. Tisti, ki hočejo oditi v druge svetove, pa si ne vzamejo časa, tisti, ki si tega ne morejo privoščiti, in tudi tisti, ki jim brskanje po tovrstnih člankih pomeni način zbiranja informacij, preden se sami odpravijo na pot.

Zvoneta Šerugo pa sem izbrala, ker uživa sloves enega najbolj priljubljenih slovenskih potopiscev in ker sem hotela vse ugotovljeno o potopisu utemeljiti na konkretnem primeru.

Hipoteze, ki sem jih v diplomski nalogi preverjala, so:

-
- *Potopis je žanr na meji med literaturo in novinarstvom.*
  - *Potopisno novinarstvo je popularna oblika novinarskega sporočanja v sodobnem slovenskem tisku.*
  - *Potopisi Zvoneta Šeruge so novinarski potopisi.*
-

Diplomska naloga je sestavljena iz dveh poglavitnih delov. V prvem sem se osredotočila na potopis kot novinarski žanr in ga preučila. Začela sem z zgodovino potopisa na Slovenskem, spremljala njegov razvoj in ob tem navedla nekaj temeljnih avtorjev slovenskega potopisja. Poleg tega sem naštela oblike in vrste potopisov.

Nadalje sem poskušala utemeljiti, kaj je potopis in kakšne so razlike (če sploh obstajajo) med literarnim in novinarskim potopisom. Zanimal me je predvsem novinarski potopis s svojimi značilnostmi. Ugotavljala sem, ali je potopis zaradi načina, kot je napisan, bolj podoben novinarstvu ali literaturi. Glede na to, da je potopis vedno neka osebna (subjektivna) izkušnja, ali je potopis sploh lahko klasičen novinarski žanr?

V drugem delu naloge sem teorijo preizkusila v praksi. Osredotočila sem se na Zvoneta Šerugo, njegove knjige in delno časopisne članke. Moj namen je bil prikazati, kdo je Zvone Šeruga in kakšni so njegovi potopisi. Metoda, ki sem jo uporabila pri pisanju, je analiza nekaterih novinarskih besedil, podrobneje pa sedmih knjig Zvoneta Šeruge. Z njim sem opravila intervju (kar je druga metoda, ki sem jo uporabila), udeležila pa sem se tudi enega od njegovih popotovanj (sodelovanje z udeležbo), da bi tako bolj pristno zaznala, kakšen človek je. Slednje mi je bilo v pomoč, ko sem ugotavljala, zakaj so njegovi potopisi napisani na način, kot so.

Drugi del naloge sem začela s kratkim Šerugovim življenjepisom, nadaljevala s predstavitevijo njegovih knjig, tehtala, ali so njegovi potopisi literarno novinarstvo, senzacionalizem ali kaj tretjega, in končala z ugotovitvami, na podlagi katerih sem v široko mrežo potopisja uspela umestiti tudi njegove stvaritve.

Diplomsko nalogo sem zaključila s sklepom, v katerem sem povzela vse bistvene ugotovitve.

2. ZGODOVINA POTOPISA NA SLOVENSKEM

Potopisi povedo marsikaj o določenem družbenem obdobju in o avtorjih kot predstavnikih svoje dobe in družbene plasti. Skozi zgodovino so si bili avtorji med sabo različni tako po družbenem položaju kot po izobrazbi in smeri popotovanja. Med njimi je bilo največ izobražencev, ki so hkrati pripadali še zgornjemu sloju. Popotovanja so še pred nekaj leti veljala za statusni simbol, zato so se posamezni avtorji tudi s pisanjem in objavljanjem potopisov skušali uveljaviti in se v družbi povzdigniti (Šmitek 1988).

Andrijan Lah (1999) trdi, da se je začela slovenska potopisna literatura razvijati istočasno kot slovenska pripovedna proza, t.j. v 2. polovici 19. stoletja.

Loči štiri obdobja slovenskega potopisja:

1. čas Avstrije oz. Avstro-Ogrske (1850-1915),
2. čas Države SHS oz. prve Jugoslavije (1918-1941): naši potopisci prodirajo v svet, začnejo obravnavati ameriško tematiko, pojavijo se turistični ladijski potopisi ...,
3. čas druge Jugoslavije (1945-1991): začne se s slovensko in evropsko usmeritvijo Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca, v ospredju pozornosti so ZDA in Azija ...,
4. obdobje samostojne Slovenije (1991 in naprej): poveča se število potopiscev in potopisov (Lah 1999:195).

Zmago Šmitek se nikakor ne strinja z Lahom, ki pravi, da korenine slovenskega potopisja segajo šele v drugo polovico 19. stoletja. Po Šmitku se zgodovina slovenskega osvajanja sveta na papirju ni začela šele pred nekaj več kot 150 leti, ampak že nekaj stoletij prej (Šmitek 1988).

Poglejmo, kako se je po Zmagu Šmitku (1988) razvijal slovenski potopis.

2. 1 RAZVOJ SLOVENSKEGA POTOPISJA

2. 1. 1 SREDNJI VEK

Po Zmagu Šmitku (1999) naj bi se zametki slovenskega potopisa oblikovali v srednjem veku, ko so ljudje potovali predvsem z verskim namenom (križarski pohodi, romanja, misijonarska potovanja, vizitacije). Kulturnozgodovinski pomen zapisov s takih poti je praviloma velik, z estetskega vidika pa jih komaj lahko uvrščamo v pravo književnost. V tem času so nastajali tudi srednjeveški popotni priročniki, ki so naštevali vmesne postaje na romarskih poteh do svetih krajev, vključno s podatki o razdaljah in cenah prevozov. Prav tako so vsebovali dokaj natančne opise prebivalcev, pokrajine, rastlinstva in živalstva. Romanja niso bila razširjena zgolj zaradi verske vsebine, temveč tudi kot način umika pred utesnjujočo družbo. Ti zapisi veljajo za predhodnike literarnega potopisa.

2. 1. 2 16. STOLETJE

Za prva prava slovenska potopisa veljata Herbersteinov *Rerum Moscoviticarum Comentarium* (1549) – najpodrobnejši opis tedanje Rusije – in Kuripečičev *Itinerarium* (1531) – najstarejši potopis po Bosni. V tem času so bili opisi poti trezni, opisovali so dejstva in bili nanizani v časovnem zaporedju ter zapisani v enoličnem jeziku. Zavest o tem, da je pot pomembnejša od lastnih občutij in doživetij, popotnikom ni dovoljevala, da bi se svobodno prepustili popisovanju vtisov.

V zlatem obdobju zamljepisnih odkritij se potopisje, presenetljivo, razen zgoraj navedenih zapisov, ni razširilo, kot bi nemara pričakovali. Eden od vzrokov je bil tudi ta, da so pozornost našega prebivalstva pritegovali domači dogodki, kot so bili boji s Turki, nasprotja med luteranci in katoliki, kmečki upori ipd.

2. 1. 3 17. STOLETJE

Potopisna literatura je pri nas postala dosegljivo in priljubljeno čtivo (med izobraženci oz. tistimi, ki so znali brati, op. B. P). Ljudje so jih lahko prebirali v obliki knjig, predvsem pa v časopisih, kjer so objavljali pisma misijonarjev. V njih so misijonarji popisovali doživljanje s poti, obveščali o delovanju na misijonarskih postajah. Šlo je za strogo nizanje dejstev.

Danes je tovrstno pisanje značilno za klasično novinarsko poročilo in ne za pisanje reportaže – potopisa. A lahko bi rekli, da so bila ravno ta pisma nekakšni zametki prvih novinarskih potopisov.

Dean Duda opozarja, da je v evropski kulturi potopis že v 17. stoletju začel izgubljati svojo svežino in izvirnost. Potopisci so se začeli naslanjati eden na drugega, ob tem znova in znova povzemali besede svojih predhodnikov in celo prepisovali ter privzemali tuja opazanja, ne da bi navedli vir (Duda 1996: 71). Mar to pomeni, da avtorji pišejo iste zgodbe že 400 let?

O tem je razmišljal tudi Evald Flisar:

Kamorkoli se danes odpraviš, povsod boš sledil stopinjam horde, ki je šla pred tabo [...] In če si dovolj naiven in se po svetu odpraviš z namenom, da bi odkril nekakšno 'novo resnico o svetu in življenju' in jo potem spremenil v tržno blago ter jo v obliki zapiskov preprodajal ljudem, ki jim službe ali pomanjkanje sredstev ali drugačne prioritete potovanja onemogočajo, moraš naposled priznati, da je tvoja 'nova resnica o življenju in svetu' le ena premnogih, ki so jih bili odkrili in jih dan za dnem še odkrivajo drugi. Na svetu izide toliko potopisnih knjig, da bo tvoja (čtetudi boljša in zanimivejša) kvečjemu še bolj razvrednotila že stokrat devalvirano valuto (Flisar 1979: 22).

2. 1. 4 18. STOLETJE

Novo obdobje sta naznanila Valvasor in Wiederkehr. Opazen je bil porast specializiranih znanstvenih odprav, predvsem v zunajevropske dežele (npr. Livingston v Afriki). V drugi polovici 18. stoletja so potovanja poleg znanstvene dobila še eno novo vsebino. Po Šmitku »pravi namen potovanj tedaj ni bil doseči neki vnaprej določen kraj, temveč potovanje samo kot romantično hrepenenje po nedosegljivem, beg iz stvarnosti, nostalgичno iskanje preteklosti in nepokvarjene narave« (Šmitek 1988: 384).

2. 1. 5 19. STOLETJE

Potovanja so zaradi industrializacije in posledično odtujevanja od narave postala način sprostitve. Temu primerni so postali tudi potopisi. Kopičenje podatkov geografskega, statističnega in podobnega značaja je postala preteklost. Prišlo je do velikega preobrata. Doživeto je to izrazil Josip Stritar v Popotnih pismih: »Ali naj vam popisujem mesta, trge, vasi, koliko je od tega do onega kraja, kje se pot na desno, kje na levo zavija? [...] Jaz ne popotujem povsod, da bi se učil; še pozabil bi rad, ako mogoče, na poti mnogokaj, kar mi glavo teži in srce« (Stritar v Šmitek 1988: 384).

Od petdesetih do sedemdesetih let 19. stoletja se je potopis na Slovenskem razširil kot redko katera druga književna zvrst. Razvoj prometnih zvez v 19. stoletju je z zmanjšanjem prevoznih stroškov pomenil novo obdobje potovanj: spodbudil je množični turizem, potovanja v zdravilišča in toplice, potovanja z umetniškimi cilji. Spodbudil je tudi novinarsko potopisno ustvarjanje. Z objavljanjem potopisov so si avtorji lahko povrnili celo del stroškov s poti.

V tem obdobju je po prepričanju tako Šmitka kot Laha izšla prva potopisna knjiga v slovenščini, in sicer leta 1850. *Potovanje po beli reki*, ki jo je napisal slovenski misijonar v Sudanu Ignacij Knoblehar. Če smo še bolj natančni: leta 1857 je Mihael Verne napisal knjigo *Potovanje po Izhodnem ali po Jutrovih deželah v letu 1857*, **ki velja za prvi potopis, napisan v izvirniku v slovenskem jeziku.**

2. 1. 6 20. STOLETJE do danes

Za to obdobje je značilna usmeritev v osebno izpoved in fabulativno-fiktivno barvitost. Ni več pretiranega moraliziranja in poučevanja. Informacije zgodovinskega in zemljepisnega značaja so uporabljene ekonomično in niso več same sebi namen, ampak so podrejene pripovedi (Šmitek 1988: 390).

Kot primer navajam misel Evalda Flisarja: »V Azijo ne pojdem zato, da bi kot zgodovinar, ali časnikar, ali študent vzhodne filozofije zbiral podatke, da bi jo (ker ni ustrežnejše besede), spoznal, ampak predvsem zato, da bi spoznal samega sebe« (Flisar 1979: 23-24).

Za Flisarja je sam opis poti kljub temu bistvenega pomena, saj je prepričan, da reportažno, pripovedno navajanje dogodkov, srečanj in vsakdanjosti omogoča poglobljeno pisanje. Lepo se izrazi nekaj strani poprej: »Po svetu greš zato, da bi odkril, zakaj greš po svetu« (Flisar 1981: 114).

V preteklosti so potovanja pogosto pomenila resnični ali le navidezni beg od resničnosti. Kako pa je danes? Tomo Križnar, slovenski popotnik, se na primer sprašuje: »Ali ni potovanje prav tako poskus predreti meje časa in prostora? S tem, ko greš ven iz svojega okolja, svoje kulture, svojih ljudi, greš na nek način tudi ven iz svojega prostora, pa tudi časa, ker si pobegnil svoji funkciji v svojem okolju, vsaj navidezno svojim letom, občutek imaš, da tudi svoji končnosti« (Križnar 1989: 86).

André Malraux, francoski pustolovec, pisatelj in esteta, je menil, da to, čemur danes ljudje pravijo pustolovščina, ni noben beg, marveč lov (Malraux v Šmitek 1988). Lov za sanjami, doseči nemogoče in preseči sebe.

Naš alpinist Nejc Zaplotnik pa je med vzponom na Makalu zapisal:

Ljudje ne umirajo zaradi slave, odkar svet stoji, pa umirajo zaradi vroče želje, odkriti v sebi tiste sile, ki te postavijo nad meje, v katere si ujet v mirnem zapečarskem življenju, pa naj bodo to alpinisti, padalci, avtomobilisti, prostovoljni vojaki, letalci, raziskovalci in še in še ... Predolg bi bil seznam. Nekaj te neprestano žene, da spoznaš nevarnost in jo premagaš z lastno glavo in lastnimi rokami. Tisti trenutek si upaš sproščeno, z dvignjeno glavo pogledati v oči. Toda to je le trenutek in že vse ostane za teboj in treba je kreniti na novo pot (Zaplotnik v Šmitek 1988: 390).

3. OBLIKE in VRSTE POTOPISOV

Oblike in vrste potopisov, o katerih bom pisala v nadaljevanju, so bile določene predvsem za literarni potopis. Vendar menim, da prav tako ustrezajo novinarskemu potopisu. Naštela jih bom, ker nikjer nisem zasledila, da bi bile tako razdelane tudi za novinarski potopis.

Potopise na podlagi prevladujočega tipa diskurza, potopiščevega namena in vnaprej zadane vloge, ki jo ima v določeni kulturi, delimo na občeskulturne (turistične, znanstvene ...) in umetniške (književne). Prvi postavljajo v središče predmetnost sveta, drugi potopisni subjekt – potopisca (Duda 1996: 76).

Duda prav tako ločuje med velikim in malim potopisom. Mali potopis za lažje razločevanje imenuje potopisna razglednica (ki jih Šmitek (1988) običajno imenuje potopisne črtice in krajepisne slike), veliki ostaja imenovan potopis. Pri potopisni razglednici gre za krajše besedilo, za miniaturo, ki se nanaša na eno od postaj (vas, otok ipd.) potopiščevega itinerarija (podrobnega načrta potovanja). Takšen način pisanja je na videz res podoben razglednici, ki vsebuje en motiv oz. nekakšen kolaž potopiscu zanimivih motivov. Potopisna razglednica je pogosto blizu novinarskim (feljton) in osebnim (pismo) oblikam komunikacije. Več potopisnih razglednic skupaj sestavlja potopis (Duda 1996: 76).

Šmitek (1988) o potopisu ne razpravlja glede na njegovo obsežnost, temveč glede na njegov ožji literarno-zgodovinski in širši kulturno-zgodovinski pomen. *Književna teorija* ločuje: dokumentarni potopis kot neposredno pričevanje in namišljeni potopis, ki ga ne šteje k pravi potopisni literaturi. *Kulturna zgodovina* pa deli potopise glede na to, katera zemljepisna območja zajemajo in s kakšno ožjo tematiko se ukvarjajo. To so: turistični, izseljenski, romarski, planinski ali alpinistični, vojaški ali legionarski, pomorski potopis, življenjepisi popotnikov in misijonarjev.

V kulturnozgodovinskem smislu z imenom potopis označujemo širši krog stvaritev (potemtakem tudi novinarske potopisne stvaritve, op. B. P.), ki so tematsko povezane s potovanji (Lah, 1999: 195). Sem sodijo raznoliki teksti (Kessler v Šmitek 1988: 377-378):

- popotni vodniki in priročniki,
- znanstveni in poljudnoznanstveni spisi o potovanjih, prikazi in ocene potopisnih del ipd.,
- popotni dnevniki, poročila, opisi ipd.,
- povesti ali romani, ki opisujejo resnična ali namišljena potovanja.

Do neke mere sodijo sem še:

- leposlovna dela, ki jim je opis poti le tematski okvir in ne vsebina,
- literarna in osebna pisma s poti,
- administrativni viri (potni listi, policijski dokumenti itd.) (prav tam).

Poleg tiskanih in zapisanih del bi sem lahko vključili tudi govorjeno besedo v obliki ljudskih ustnih izročil, predavanj, radijskih reportaž in spremljajoče slikovne upodobitve, kot so ilustracije, diapozitivi, televizija, film, meni Kessler (prav tam).

Novinarski potopis najdemo v večini teh oblik: v obliki poljudnoznanstvenega spisa o potovanju ali v obliki popotnega dnevnika, poročila, osebnega pisma, radijske in televizijske reportaže ...

Slavković ugotavlja, da je potopise nemogoče razvrstiti, ker jih je preveč: natanko toliko, kot je vseh avtorjev potopisov. Zato meni, da jih lahko klasificiramo le v neke ohlapne orientacijske skupine, ki dopuščajo odstopanje (Slavković v Novak 2001: 6-7).

Tako na primer Andrijan Lah (1999) deli potopise na podlagi geografskih značilnosti:

1. domačijski (potopisi s slovenskega ozemlja),

2. svetovni (tujina v celoti),
3. potopisi po kopnem,
4. potopisi po vodi (morski, rečni),
5. glede na potovalna prometna sredstva (Šeruga – motor, Križnar – kolo),
6. glede na sistem poti (*Dom – Svet – Dom* (pogosto), *Dom – Svet*, *Svet* (avtor začenja svoj potopis v svetu), *Dom* (sam 'Dom' je po Lahu zanikanje poti; sem uvršča Erjavčevo potopisno parodijo *Pot iz Ljubljane v Šiško*).

Potopise (knjižne in časopisne) Don George deli v tri kategorije:

1. informativne zgodbe (*service stories*), ki prinašajo bistvene informacije, ki potujočemu omogočajo bolj učinkovito in polno potovanje,
2. zgodbe o kraju (*destination stories*), ki poskušajo orisati kraj in bralcu prikazati vzdušje kraja. Zgodovina, kultura, hrana, okolje ... Veliko potopisnih člankov, ki so danes objavljeni, sodi v to kategorijo,
3. osebni eseji (*personal essays*). Gre za osebna razmišljanja in izkušnje s potovanj, ki prerastejo v nekaj več kot zgolj potovanje. Za osebne eseje so značilni humorni vložki, avtor na šaljiv način piše o svojih dogodivščinah v nekem kraju (George 2005: 14).

Šmitek (2002) pa slovensko potopisno ustvarjanje razvršča po podzvrsteh potopisja. In ločuje: *romarski*, *diplomatski*, *misijonarski*, *pomorski*, *vojaški*, *turistični* in *umetniški potopis*. V nadaljevanju bom na kratko predstavila vrste, kot jih je določil Šmitek.

3. 1 VRSTE POTOPISOV

3. 1. 1 ROMARSKI POTOPIS

Zmago Šmitek (2002) pravi, da je bil romarski potopis dolgo časa le suhoparen popis postaj, počivališč, cerkva in drugih znamenitosti na dolgi poti iz Evrope do Svete dežele. V njem ni bilo prostora za opise osebnih doživljanj. V kategorijo romarskega potopisa

sodi tudi prvi opis potovanja, natisnjen v slovenščini: potopis Mihaela Verneta z romanja po Palestini iz leta 1858.

V drugi polovici 20. stoletja romarski potopis na Slovenskem usahne. V novejšem času bi o romanju lahko govorili tudi v smislu vsake poti k posvečenemu cilju. Sem bi tako lahko uvrstili katero od del alpinističnega potopisa (avtorja Nejca Zaplotnika npr.) in še kaj.

3. 1. 2 DIPLOMATSKI POTOPIS

Diplomatski potopis na Slovenskem velja za nekaj posebnega, saj je svoj najvišji vzpon doživel prav na začetku svoje dolge zgodovine – v 16. stoletju. Šmitek govori o delu *Rerum Mocsovitarum commentarii* (1549) Žige Herbersteina, ki je bilo natisnjeno v več evropskih jezikih in je postalo prava uspešnica. Herberstein je sicer poznal in tudi upošteval opise predhodnih popotnikov, kljub temu pa se je zanašal predvsem na lastna opazovanja in sam povpraševal po stvareh, ki so ga zanimale.

V več kot štiristo letih po prvih različicah diplomatskega potopisa na Slovenskem smo šele v drugi polovici 20. stoletja dobili nekaj solidnih potopisov, ki so jih napisali slovenski diplomati in odposlanci (Bebler, Neubauer, Likar ...).

3. 1. 3 MISIJONARSKI POTOPIS

Prvi misijonar s slovenskega ozemlja je bil Ljubljčan Janez Adolf Steinhauser, ki je leta 1642 deloval na Filipinih. Domov je pošiljal pisma, ki so jih pozneje začeli objavljati v občilih. V daljne dežele so Steinhauserju sledili še drugi misijonarji. V pismih sorodnikom in prijateljem so poročali o dogajanjih na poti in o cilju poti (misijonarska postaja). Pomen tega dopisovanja je pogosto presegal stopnjo medsebojnih stikov ravno zato, ker so bila številna pisma natisnjena v javnih občilih in tako namenjena širšemu občinstvu.

3. 1. 4 POMORSKI in VOJAŠKI POTOPIS

Za starejše pomorske vojaške potopise velja, da so skopi in stvarni, le malokdaj omenjajo osebna doživetja in občutke. Širšim okoliščinam potovanja se ne posvečajo, tuje kulture opisujejo z distanco.

V potopisih iz 20. stoletja opazimo večjo okretnost in uporabo dialogov, v nekaterih primerih tudi nekritično pretiravanje pri opisovanju dogodkov. Meja med potopisno literaturo, avtobiografijo in memoarsko prozo je tu še posebno težko določljiva. Povsem novo poglavje slovenskega pomorskega potopisa sta v zadnjih desetletjih odprla jadralka Jože Mušič in Jure Šterk, ki sta objadrala zemeljsko oblo in svoji plovbi popisala v knjigah (Mušič 1991, Šterk 1996).

3. 1. 5 (AVAN)TURISTIČNI POTOPIS

Zmago Šmitek meni, da so načrtovanje potovanj, njihovi racionalni, izobrazbeni in logistični trenutki, vodenje zapiskov in popotnih dnevnikov vplivali tudi na našega Valvasorja in nastanek njegove Slave Vojvodine Kranjske (Šmitek 2002: 195).

Po Šmitku (2002) je turistični potopis tista podzvrst potopisa, ki je danes med širšim bralstvom najbolj znana in priljubljena. Loči tri faze:

1. zgodnja faza: potopisi Antona Aškerca, Ljudevita Stišaja, Jurija M. Trunka, Ivana Knifca ...,
2. klasična faza: potopisi Janka Lavrina in Celjanke Alme Karlin,
3. sodobna faza: potopisi Mirana Ogrina, Evalda Fliserja, Boruta Koruna, Toma Križnarja, Zvoneta Šeruge, Sonje Porle, Bogomila Ferfile ...

3. 1. 6 UMETNIŠKI POTOPIS

»Slovenski umetniški potopis predstavlja najvišji dosežek našega potopisja in kaže perspektivno pot za njegovo bodočnost« (Šmitek 2002: 196). Ko Šmitek govori o lepem

primeru umetniškega potopisa, navede obsežen in bogato ilustriran dnevnik s potovanja slikarja Božidarja Jakca po Severni Ameriki (Jakac 1932), kjer avtor nenehno prisluškuje naravi, sebi in drugim, se skuša vživeti v ameriški način življenja in v problematiko slovenskih izseljencev, predvsem pa ob stiku z Ameriko odkriva sebe. Našteva še dela Mirka Javornika (1935), Bratka Krefta (1936) in Jožeta Javorška (1961, 1962).

V nabirku novinarskih potopisov najdemo značilnosti vseh prej naštetih vrst potopisov. Lahko je osebni esej ali zgodba o kraju, svetovni ali domačijski. Vsak potopis v sebi nosi del umetniškega ali avanturističnega, misijonarskega ali diplomatskega. To je odvisno izključno od avtorja in njegovega cilja, ki ga z besedilom želi doseči.

Ker je o značilnostih novinarskega potopisa v slovenski literaturi premalo napisanega, bom poskušala v naslednjih poglavjih opredeliti značilnosti novinarskega potopisa podobno, kot je to že narejeno za literarni potopis.

4. POTOPIS med NOVINARSTVOM in LITERATURO

Manca Košir v svojem delu *Nastavki za teorijo novinarskih vrst* meni, da novinarski žanr potopis – poleg klasične reportaže in reporterske zgodbe – spada v reportažno vrsto, ta pa v informativno zvrst (Košir 1998). V nadaljevanju se bom osredotočila na potopis kot del reportažne vrste in s pomočjo teorij različnih avtorjev poskušala ugotoviti, ali je umestitev po Koširjevi res najbolj primerna.

Najprej bom predstavila nekaj definicij in značilnosti potopisa; literarnega in nato še novinarskega. Razlog, zakaj sem se poleg novinarskega potopisa lotila še literarnega, je preprost. Značilnosti potopisa, ki jih bom obravnavala v nadaljevanju, sem našla predvsem v gradivih, ki so obravnavala literarni potopis. In kaj ima literarni potopis skupnega z novinarskim? Malo in vendar veliko. Vzporednice med njima lahko potegnemo že na podlagi tega, kakšno tematiko obravnavata, komu sta namenjena itn. Razlika med njima pa je – vsaj na prvi pogled – le v obsegu, v katerem sta napisana. Literarni je navadno daljši, novinarski krajši.

Da je mejo težko določiti, menijo tudi nekateri avtorji, ki se pritožujejo nad neselektivnostjo pri uvrščanju potopisov v sklop literature ali novinarskega dela. Na primer Dean Duda, profesor z oddelka primerjalne književnosti na zagrebški filozofski fakulteti, pravi, da je zaradi otročje nepremišljenosti pri določanju temeljnih sestavin žanra in izjemne neselektivnosti pri uvrščanju besedil v žanrsko polje prišlo do stanja, v katerem je težko najti veljavno književno-znanstveno obravnavo potopisa. Po večini se že vsako besedilo, ki govori o potovanju, uvršča v okrilje potopisne književnosti (Duda 1996: 72-73). Kar pomeni, da bi lahko v isti koš vrgli Homerjevi *Odisejo* in *Iliado*, Swiftova *Gulliverjeva potovanja*, Šerugove *Drugačne zvezde*, Flisarjevo *Tisoč in eno pot*, Tolkienovo trilogijo o *Gospodarju prstanov*, Cervantesovega *Don Kihota* itn. Velika propustnost meja med žanri povezuje roman s potopisom, stih s prozo in izmišljeno z verodostojnim, je prepričan Duda (prav tam). Zaradi tega potopis omogoča vsakovrstne improvizacije. Šmitek ga je poimenoval za hibridno literarno zvrst (Šmitek 1988: 377). Kot literaturo brez pravih meja je potopis obravnaval tudi Paul Hazard in bil prepričan,

da je možno vanj vtakniti prav vse: od učenih razprav, muzejskih katalogov do ljubezenskih zgodb. Po njegovem je potopis lahko poročilo, do vrha natrpano z učenostjo, ali dušeslovna študija, ali pravi roman; lahko pa vse to obenem (Hazard v Šmitek 1988: 377).

Meja med literarnim in novinarskim potopisom je torej nejasna, še posebej, kot bomo videli v drugem delu diplomske naloge, v primeru potopisov Zvoneta Šeruge, pri katerem je videti, da je svoje potopise v knjižni obliki sestavil iz novinarskih potopisnih člankov oz. natančneje: njegovi novinarski potopisi so služili kot podlaga za potopisno knjigo. Ali so njegove knjige sploh literarni potopisi? Ali so njegovi članki sploh novinarski potopisi? In če ne, kaj njegova dela sploh so? O tem bom razpravljala v drugem delu diplomske naloge. Sedaj se bom osredotočila na definicije literarnega in novinarskega potopisa, na njune skupne točke in razlike. Obenem bom poskušala opredeliti, kaj sploh je novinarski potopis.

4. 1 LITERARNI POTOPIS

Vsi potopisi imajo najmanj eno skupno točko, ki je neizpodbitna: obravnavajo nek KRAJ. Najbolj ohlapno bi lahko literarni potopis poimenovali za potopis, napisan v knjižni obliki.

Po Dudi je potopis: »Književna vrsta, tematsko oblikovana z verodostojnim potovanjem subjekta diskurza (potopisca), ki pripoveduje zgodbe s poti, opisuje prostore, po katerih potuje, in kraje, v katerih stanuje, poroča svoja opažanja o ljudeh, ki jih srečuje na poti, njihovih običajih, njihovem načinu življenja ter pogosto o kulturnih in umetniških znamenitostih krajev, kamor pride« (Duda 1996: 75).

Božidar Borko meni podobno. Pravi, da so potopisi nekakšni romani geografije in etnografije, toda romani, ki obravnavajo dejstva (Borko v Šmitek 1988: 379).

Andrijan Lah (1999) ni preveč naklonjen prekomernemu obravnavanju dejstev, saj potopis razume kot subjektiven prikaz poti, v katerem je lahko nekaj stvarnih podatkov, ni pa dobro, če jih je preveč. Gre za soočenje popotnika in poti, pri tem je bistveno, da je pozornost popotnika obrnjena na pot, torej navzven in ne navznoter. Dolžina poti ni pomembna (Litija-Čatež ali okoli sveta), niti ne način potovanja (kolo, peš, avtobus). »Potopis je hibridna literarna zvrst na meji leposlovja in novinarsko-dokumentarnega pisanja. Je subjektiven književni opis poti, ki vsebuje skladno mero subjektivnih vtisov in dokumentarnih podatkov. Zato avtorji potopisov praviloma poročajo o svojih potovanjih: če bi pisali o tujih, bi bile to potopisne povesti, biografije ali reportaže« (Lah v Šmitek 2002: 188)

Da je potopis na meji med leposlovjem in novinarstvom, menijo še nekateri drugi avtorji. Na primer Silva Trdina, ki uvršča potopis na mejo med leposlovjem in informativno-poučnim pisanjem. Informativno-poučno pisanje v tem primeru razumem kot novinarsko pisanje. »Potopis imenujemo poročilo o potovanju. Opisuje pokrajine in njihove prebivalce, podaja kulturno sliko kraja ter kaže tamkajšnje ljudske običaje in dogodke tako, da vzbuja v bralcu občutek, kakor da sam potuje po opisovanih deželah. Dober potopis ne sme biti samo poučen, ampak vselej tudi zabaven in zanimiv« (Trdina v Lah 1999: 9).

Za Matjaža Kmecla so potopisi najrazličnejše vrste besedil, ki so po snovi poučna poročila o potovanjih. Če Lah in Trdinova uvrščata potopis na mejo med leposlovjem in informativno-poučnim pisanjem, pa ga Kmecl jasno razdeli: enkrat govori o praktičnem potopisu, ki služi kot napotek potniku, drugič o leposlovnem potopisu, v katerem pa praktični napotki niso toliko pomembni. Pomembnejše je literarno sporočilo, mimezis geografsko in časovno določljivih ljudi, pokrajin, navad, dogajanj ... (Kmecl 1977: 307). Povedano drugače: praktični potopis je novinarski potopis, njemu nasproten (kjer praktični napotki niso pomembni) pa je literarni potopis.

4. 2 NOVINARSKI POTOPIS

Najbolj ohlapno bi za novinarske potopise lahko poimenovali tiste, ki so objavljeni v časopisih in revijah, najbolj očitna razlika med literarnim in novinarskim potopisom pa je v njuni obsežnosti. Prvi je navadno daljši, natisnjen v knjižni obliki, drugi krajši, objavljen v tiskanih medijih.

Novinarski potopis se navadno razprostira na pol strani, eni celi (*Nedeljski dnevnik*, *Nedelo* ipd.) ali na več straneh (v revijah, ki so namenjene tovrstnemu žanru, npr. *National Geographic*, *Svet in Ljudje*, *Geo* ipd.) Od tega, kako obsežen je novinarski potopis, je odvisno tudi, koliko točk, ki jih Duda našteva kot značilne za literarni potopis (glej dalje), bo v njem zajetih. Če novinarski potopis obsega npr. le pol časopisne strani, potem točke, zakaj je neko besedilo nastalo in kako si je avtor zastavil potovanje, v besedilu gotovo ne bodo obravnavane. Novinar je omejen s številom znakov, zato mora uredniku oddati besedilo, ki se začne *in media res*, kar je v središču dogajanja.

Ko piše knjigo, ima avtor bolj proste roke. Tu se od njega tudi pričakuje, da pove, zakaj je odšel na pot in zakaj je spisal potopis. Prvi dve značilnosti potopisa, ki ju našteva Duda – obrazložitev in itinerarij –, pri novinarskem potopisu torej ne prideta v poštev. Kot tudi ne zadnja točka, to je naslovnik oziroma komu je potopis namenjen.

Pomemben je tudi čas, ki je na razpolago, da nastane določeno besedilo. Za ustvarjanje novinarskega besedila je časa bistveno manj.

Če vzamemo idealne razmere, torej razmere, v katerih je potopis napisal novinar, večč pisanja različnih novinarskih žanrov, potem je po Koširjevi potopis novinarski žanr, ki sodi v reportažno vrsto. A kar zadeva potopis, so idealne razmere prej izjema kot pravilo. Vsak potopis, objavljen v časopisu ali reviji, še ni nujno potopis, napisan po pravilih pisanja novinarskega žanra. Še več. Večino potopisov v medijih sploh ne napišejo novinarji, ki bi bili seznanjeni z zakonitostmi reportaže in tako ostali novinarsko objektivni. Pišejo jih ljudje različnih izobrazb, prepričanj, z različnimi nameni in cilji.

Don George, avtor knjige *Travel writing* in urednik knjižne zbirke *Lonely Planet*, opredeljuje sodobni novinarski potopis kot del neleposlovja, »ki se osredotoča na določen kraj in katerega bistveni namen je na določenem kraju nekaj osvetliti in poudariti izkušnjo potovanja« (George 2005: 11). Izkušnja je vedno osebna, po Georgeu pa pisanje potopisov vključuje tudi elemente drugih oblik neleposlovja (ki so prav tako subjektivne), kot so osebni esej, novinarska reportaža in kritika. Po njem potopis vsebuje še elemente pisanja leposlovja, kot so značaj, o katerem avtor piše, dialog, vsebinski razvoj, konflikt, sklep. Poudarja odnos med avtorjem in samim krajem ter je prepričan, da je bilo nekaj najboljših ameriških potopiscev hkrati najboljših piscev leposlovja. Na primer Henry Fielding, Mark Twain, Bruce Chatwin in Paul Theroux (prav tam). Skratka, vse, kar Don George našteva, predvideva osebno noto, subjektivno vpletenost.

In kje je novinarska objektivnost? Ali novinarski potopis sodi k novinarstvu ali k literaturi? Je novinarski potopis še novinarski žanr? Je sploh kdaj v resnici bil?

4. 3 POTOPIS BOLJ KOT NOVINARSTVO ali LITERATURA?

Dušan Slavković, Andrijan Lah in Silva Trdina uvrščajo potopis na mejo med leposlovjem in informativno-poučnim pisanjem, vendar Lah in Trdinova govorita o literarnem potopisu, Slavković pa o novinarskem. Zanj pravi, da je to posebna novinarska kategorija in hkrati literarna vrsta. Potopis nastaja na podlagi dejstev in je zato blizu novinarstvu, kljub temu pa ohranja določeno odprtost pri opredeljevanju, saj je včasih težko opredeliti jasno mejo med literaturo realnosti in novinarstvom, v katerem se pojavljajo nekateri elementi literature (Slavković v Novak 2001: 6).

Nadaljnje raziskovanje v tej smeri, ko se dejstva mešajo z elementi literature (torej resnično z izmišljenim), me je privedlo do pojma literarno novinarstvo, pri katerem lahko že iz imena sklepamo, da gre za nekakšen hibrid med literaturo in novinarstvom.

Literarno novinarstvo se je najbolj razširilo v ZDA, višek je doseglo v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja (Merljak 2004). Norman Sims, profesor na univerzi v Illinoisu in avtor knjige *Literarno novinarstvo v 20. stoletju* (1990), je govoril o literarnem novinarstvu kot vmesnem členu med novinarstvom in literaturo: »Literarno novinarstvo vsebuje več domišljjskega kot konvencionalno novinarstvo, a manj domišljjskega kot fikcija« (Sims v Novak 2001: 15). Bi potemtakem lahko tudi potopis, ki je po Slavkoviću, Lahu in Trdinovi ujet med leposlovje in informativno-poučno pisanje, torej med domišljjskim in resničnim, uvrstili v literarno novinarstvo? Ali pa sta potopis in literarno novinarstvo dva popolnoma samostojna pojma, ki ju John Warnock, avtor dela *Reprezentacija realnosti*, uvršča pod okrilje literarnega neleposlovja?

Na naslednjih straneh bom poskušala opredeliti, kakšen je odnos med potopisom in literarnim novinarstvom ter potopisom in literarnim neleposlovjem.

4. 3. 1 LITERARNO NELEPOSLOVJE: POTOPIŠ, AVTOBIOGRAFIJA in LITERARNO NOVINARSTVO

Dela literarnega neleposlovja so tista, pravi Warnock, ki hkrati poskušajo zajeti dejstva in resnico. Gre za neleposlovje, torej stvarno delo, ki poudarja zgodbo ali pripoved. Povedano drugače: **literarno neleposlovje je način reprezentacije resnice v pripovedni obliki**. Zanimajo nas informacije in način, na katerega bodo napisane. Literarno neleposlovje analizira in opisuje določene vidike realnosti in jih poskuša predstaviti s pripovedjo, ki naj bi jo bralec doživel in ne le razumel. Zaradi tega nekateri, pravi Warnock, vsebin literarnega neleposlovja ne umeščajo med resno branje in ga imenujejo rekreativno branje (Warnock 1989: xvii).

Warnock (1989) našteva naslednje oblike literarnega neleposlovja: *potopis, pripovedna zgodovina, biografija, avtobiografija, pisanje o naravi, pisanje o kulturi, literarno novinarstvo in literarni dokumentarec*. Osredotočila se bom na *potopis, avtobiografijo in literarno novinarstvo*. Menim, da v potopisih najdemo značilnosti še vseh drugih oblik, ki jih našteva Warnock, vendar sem se osredotočila na potopis in avtobiografijo, ker sta

pomembna v drugem delu moje diplomske naloge. Izpostavila sem tudi pojem literarno novinarstvo, ker sem želela razjasniti, kakšen je odnos med njim in potopisom. Je potopis del literarnega novinarstva ali gre za popolnoma nepovezana pojma?

4. 3. 1. 1 POTOPIS po WARNOCKU

John Warnock umešča potopis v literarno neleposlovje. Pripoved, trdi, je bistveni element za ustvarjanje potopisa. Na splošno je večina potopisov napisanih v prvi osebi in prav tako na splošno lahko potopisi težijo k temu, da postanejo veliko več kot zgolj poročilo o dogodku ali povzetek rezultatov. Tragedija, komedija in druge literarne oblike (npr. pri Šerugi romanca, drama) se lahko udejanjijo v potopisu. Bralec, meni Warnock, nikoli ne bo mogel biti stoddostno prepričan, da je zgodba resnična, tudi če nas avtor v njo vztrajno prepričuje. O resničnosti presojata naša doslednost in celo avtorjev ugled. Kdaj pa kdaj nas resničnost zgodbe sploh ne zanima (kljub temu da jo jemljemo za neleposlovje) in je pomembneje, da je zgodba dobra. Potopis, sklepa Warnock, bi lahko bil najstarejša oblika literature, ki obravnava dejstva. Mnogokrat je odvisen od spomina, kajti vsi potopisci si ne zapisujejo sproti svojih dogodivščin (Warnock 1989: 1-8).

4. 3. 1. 2 AVTOBIOGRAFIJA po WARNOCKU

Tudi avtobiografijo Warnock umešča v literarno neleposlovje. Avtobiografija po njegovem mnenju nastane, ko dobi avtor občutek, da je njegova osebnost zrasla ali se spremenila in da je njegova zgodba vredna, da jo slišijo tudi drugi. Tako kot potopis je odvisna od spominov, ki so piscu avtobiografije bistveni dokument. A na spomin se ne moremo povsem zanesti. Nagnjeni smo k temu, da svoje življenje doživljamo kot enega od modelov, ki so v družbi na voljo, npr. pogumnež, upornik (Warnock 1989). Avtobiografija se nevarno približa leposlovju (fiction). Avtor se ne more popolnoma izogniti neresničnosti. »Avtobiograf olepšuje, da osmisli dejansko zgodovino – zgodovino njegove osebnosti« (Warnock 1989: 234).

4. 3. 1. 3 LITERARNO NOVINARSTVO po WARNOCKU

Kako močno Warnock povezuje literaturo in novinarstvo, lahko preberemo že v prvem stavku poglavja o literarnem novinarstvu: »Danes je novinarstvo verjetno najmogočnejša in najbolj pronicljiva literatura Zahodnega sveta« (Warnock 1989: 462). Vendar novinarstva nismo navajeni enačiti z literaturo, nadaljuje. Novinarstvo raje vzamemo kot nekaj objektivnega in kar obravnava resnico. Literarnemu pisanju, kar je v tem kontekstu figurativno, čustveno, interpretativno pisanje, bi se novinarji navadno morali izogibati, ker s tem zmotijo bralca, upočasnijo njegovo dojetje in ga usmerijo stran od strogih dejstev. Tehno novinarstvo (*hard journalism*) meni Warnock, teži k temu, da bi čim hitreje pridobilo neka gola dejstva in jih ponudilo kupcem v obliki, ki bi jo razumeli takoj. Vendar je novinarstvo vedno proizvajalo več kot zgolj tehtne novice, trdi Warnock in kot primere, ki jih zasledimo v sodobnih dnevnikih časopisih, našteva uvodnike, pisma bralcev, recenzije, kolumne, oglase (Warnock 1989: 463). Predmet literarnega novinarstva so tako kot pri drugih oblikah novinarstva dogodki, ki zaradi svoje zanimivosti ali pomembnosti pritegnejo bralce. Stroga objektivnost pa ni vedno zagotovljena. Ob branju mnogokrat izvemo, »kdo poroča, kje je poročevalec stal, kako se je počutil, kaj je menil o določenih izjavah – vse to je pri objektivnosti izključeno. Literarni novinarji so zato velikokrat protestirali, da neupoštevanje objektivnosti še ne pomeni neupoštevanja dejstev« (Warnock 1989: 466) .

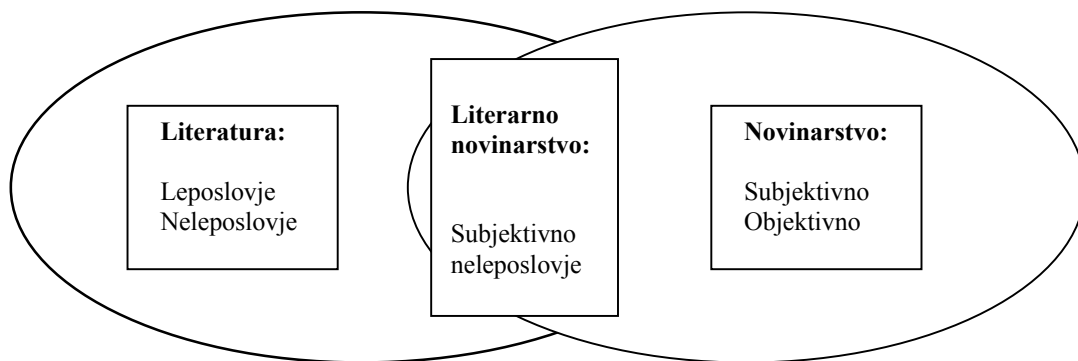
4. 3. 2 LITERARNO NOVINARSTVO

Medtem ko Warnock (1989) meni, da je literarno novinarstvo enako literaturi, pa je bil Lester Markel, urednik *New York Times Magazine*, v štiridesetih letih prejšnjega stoletja prepričan, da je literarno novinarstvo ena od novinarskih zvrsti (Markel v Merljak 2004: 27).

Tudi Merljakova v svoji doktorski disertaciji z naslovom *Novi žurnalizem Toma Wolfa v ZDA in Sloveniji (2004)* literarnega novinarstva ne enači z literaturo tako kot Warnock, marveč ga umešča na presečišče med literaturo in novinarstvom. Literaturo deli na

leposlovje (nestvarna oziroma izmišljena dela) in neleposlovje (stvarna oziroma neizmišljena dela), novinarstvo pa na subjektivno (članki, ki interpretirajo dogodke in dejstva) in objektivno (članki, ki podajajo dejstva in dogodke neosebno). »Literarno novinarstvo sodi v neleposlovje, ker so dela resnična oziroma niso izmišljena, in v subjektivno novinarstvo, ker v teh delih niso navedeni samo objektivni podatki, ampak so osebno in literarno obarvana« (Merljak 2004: 6).

Njeno opredelitev nazorno kaže shema:

Slika 4. 1: Literarno novinarstvo je presečišče literature in novinarstva.

Vir: Merljak, Sonja: Novi žurnalizem Toma Wolfa v ZDA in Sloveniji. 2004. FF, Ljubljana.

Literarni novinar, trdi Merljakova, je novinar in pisatelj v enem. Kot novinar zbira podatke in dejstva, kot pisatelj je večč pripovednik, ki piše v značilnem svojevrstnem slogu (Merljak 2004: 7).

Literarno novinarstvo deli na dve podzvrsti:

- PRIPOVEDNO NOVINARSTVO

- NELEPOSLOVNI ROMAN

Kot najbolj očitno razliko med podzvrstema omenja razliko v dolžini, metodologiji raziskovanja in porabljenem času. Kar pa je bistveno: literarno novinarstvo opredeljuje kot »zvrst, v kateri **članki** ali **knjige** temeljijo na resničnih dejstvih in dogodkih, vendar so napisani kot zgodba z uporabo leposlovnih prvin« (Merljak 2004: 21). Podčrtala sem besedi članki (v nadaljevanju jih bom imenovala prispevki) in knjige, saj na začetku tega poglavja razpravljam o tem, kako težko je potegniti ločnico med potopisom kot novinarskim prispevkom in potopisom kot literarnim delom. Prav tam sem tudi navedla več avtorjev (Duda, Borko, Trdina, Slavković ...), ki zagovarjajo idejo, da potopisi – tako kot v tem primeru literarno novinarstvo – temeljijo na resničnih dejstvih, vendar so napisani kot zgodba.

Ali je novinarski potopis del literarnega novinarstva? Walt Harrington, avtor knjige z naslovom *Intimate Journalism (1997)*, je povedal, da je cilj literarnega novinarstva razumeti svetove drugih ljudi od znotraj in navzven, torej jih razumeti in prikazati takšne, kot se razumejo sami (Harrington v Merljak 2004: 22). Ravno novinarski potopis popisuje svetove drugih ljudi (najsí bo to sosed ali prebivalec nekega afriškega plemena), beseda *razumeti* pa lahko pomeni interpretirati neko življenje. Obrazloži ga avtor potopisa.

Nadalje: tudi potopis bi lahko – tako kot literarno novinarstvo – umestili v neleposlovje, ker so dela resnična, in v subjektivno novinarstvo, ker ne vsebujejo zgolj objektivnih podatkov.

Še nekaj značilnosti literarnega novinarstva, ki bi jih lahko projicirali na novinarski žanr potopis. Našla sem jih pri Merljakovi (2004):

1. Zgodba literarnega novinarstva je zgodba civilizacije. Literarno novinarstvo razkriva človekov vsakdanjik in ne le izrednih dogodkov (Harrington v Merljak 2004: 22);

2. jezik novih žurnalistov (Merljakova tako poimenuje literarne novinarje iz šestdesetih in sedemdesetih let dvajsetega stoletja) je subjektiven, odkritosrčen, duhovit, neformalen, ironičen, intimen in zaupljiv. Literarno novinarstvo zaznamuje prav novinarjeva osebnost (Merljak 2004: 27);

3. literarni novinarji pišejo o resničnih dogodkih, ki so jim bili sami priča, ki so jih razbrali iz dokumentov in iz pogovorov z viri (Merljak 2004: 45);

4. v literarnem novinarstvu novinar prizna, da je subjektiven in da poroča, kot sam vidi. (Merljak 2004: 47);

5. »literarni novinarji skozi dogodke, ki so se zgodili neki osebi, pripovedujejo o ljudeh in o življenju. Ti dogodki morda niso novost, vendar imajo veliko opraviti z načinom življenja v nekem obdobju« (prav tam);

6. »v literarnem novinarstvu je pomemben avtorjev glas, ki je njegov podpis. Bralec lahko že iz načina pisanja razbere, kdo je avtor nekega prispevka. Pečat, ki ga pusti na besedilu, odraža njegovo osebnost, razmišljanje in tudi znanje« (Merljak 2004: 52);

7. literarni novinar mora poskrbeti za svoj značilni glas tudi zato, ker za njim ni nikogar. Za njimi ne stoji medijska hiša (Sims v Merljak 2004: 52).

Ker literarno novinarstvo poskuša bralce približati dogodku in v njih vzbuditi čustveno reakcijo, se lahko s tem nevarno približa senzacionalističnemu novinarstvu, ki prav tako hoče vzbuditi čustven odziv bralcev. Senzacionalistično novinarstvo za razliko od literarnega novinarstva ne spodbuja bralcev k razumevanju sveta, ampak krepi njihova najbolj splošna prepričanja in v njih zbuja zadovoljstvo, ker se jim godi bolje kot drugim (Hartsock v Merljak 2004: 62). Merljakova je še zapisala, da so senzacionalistični prispevki po večini površinski, v bralcu poskušajo na hiter način vzbuditi odziv (Merljak 2004: 63).

Na Slovenskem v sodobnih časopisih in revijah literarnega novinarstva skorajda ni, meni Merljakova. Mnogi avtorji nimajo ne časa ne denarja za pisanje člankov, ki bi dosegli kakovost prispevkov literarnega novinarstva, je prepričana. Po njenem tudi neleposlovnih romanov ni (Merjak 2004).

Kam natančno sodi novinarski potopis, je težko reči. V tem poglavju sem ga obravnavala tako s stališča novinarstva kot literature, ga poskušala umestiti v njuno presečišče in na področje, ki ga je Warnock (1989) poimenoval literarno neleposlovje. Koširjeva (1988) novinarski potopis uvršča v reportažno novinarsko vrsto, Slavković (Slavković v Novak 2001) pa za potopis pravi, da je tako novinarska kategorija kot literarna vrsta. Sama zato sklepam, da, glede na to, v kakšni obliki je potopis objavljen (časopis ali knjiga), kako obsežen je in kakšno tematiko obravnava, lahko presojamo, ali je potopis bolj literaren ali bolj novinarski. Načini ugotavljanja so po mojem mnenju stvar presoje posameznika, torej sodijo v sfero subjektivnega.

O tem, ali je potopis bolj literaren ali bolj novinarski, pa lahko presojamo tudi na podlagi nekaterih značilnosti, ki veljajo za pisanje potopisa. Nekaj sem jih naštela v naslednjem poglavju.

5. ZNAČILNOSTI NOVINARSKEGA POTOPISA

Splošno znana lastnost potopisa je, da obravnava nek kraj. Dean Duda (1996: 77) našteva naslednje značilnosti potopisa:

- OBRAZLOŽITEV (OKVIR): navedeni so razlogi, zakaj je nastalo besedilo, tipi potopiščeve argumentacije in njegovo razumevanje poetike ter vloge žanra;
- ITINERARIJ (podroben načrt potovanja, op. B. P.): kdaj, kam in zakaj potuje;
- POTOPISNI SUBJEKT: katera so oporišča njegove legitimacije;
- LEKSIKON (KATALOG): strukturiranje s potopisom zajetega zemljepisno-kulturnega območja in vsakdanjega življenja, izbira prikazane predmetnosti in odnos do nje;
- DOTEEMATIZACIJA: vrste znanja, s katerimi se nadgrajuje potopisno prikazovanje, in postopki njihovega jezikovnega oblikovanja;
- ZGODBA: dogajalna struktura potovanja, možna je sorodnost z avtorjevimi pripovednimi besedili fiksijske narave;
- NASLOVNIK: za koga je potopis napisan in zakaj, medsebojna komunikacijska zgodovina in znaki potencialne prilagoditve ali žanrovske kontaminacije diskurza.

Značilnosti potopisa sicer po Dudi veljajo za literarni potopis, vendar menim, da nekatere točke, kot so potopisni subjekt, leksikon, dotematizacija in zgodba, ustrezajo tudi novinarskemu potopisu. Na sploh imata literarni in novinarski potopis podobne značilnosti, na primer te, ki jih našteva Barry Turner (2004: 6-9), avtor priročnika za pisanje potopisov. Turner – za razliko od Dude – govori o novinarskem potopisu in naniza nekaj predpogojev za njihovo pisanje:

1. pisec mora spregledati očitno in iskati nenavadno, eksotično,

2. vprašati se mora, ali je dovolj kvalificiran (dobrodošlo je na primer poznavanje geografije in jezikov),
3. seznanjen mora biti s krajem, kamor odhaja.

Turner med drugim opozarja tudi na razločevanje znotraj novinarskega potopisa: pomembno je razlikovati med potopisi, ki jih avtor piše za časopis ali revijo. Bralci revije so po navadi bolj ozko usmerjeni kot časopisni, zato naj bi pisci potopisov krojili svoje pisanje bralcem primerno (Turner 2004: 3).

Don George (2005: 65) našteva naslednje značilnosti dobrega novinarskega potopisa:

1. KRAJ, o katerem je nastal potopis, je bistvenega pomena. Uspešne potopisne zgodbe oživijo določen kraj pred očmi bralcev z uporabo dejstev v kombinaciji z opisom podrobnosti in raznih anekdot;
2. dober novinarski potopis je oblikovan kot DOBRA in KRATKA ZGODBA, z jasnim začetkom, jedrom in koncem;
3. sestavljen je iz UVODA, JEDRA in ZAKLJUČKA. Uvod pritegne, v jedru se dogaja zgodba, ki se preceja skozi izkušnje avtorja, zaključek konča zgodbo.

George (2005: 65-68) govori o petih najprivlačnejših začetkih potopisnega članka:

1. avtor začne tako, da začne bralec kraj PONOVRNO CENITI (o Las Vegasu, npr., je bilo napisanega že toliko, da se morajo avtorji lotiti res posebnega uvoda, da bodo bralci sploh začeli brati);
2. uporaba tehnike IN MEDIA RES, ko avtor začne pisati zgodbo nekje na sredini bistvenega dogajanja;
3. avtor začne zgodbo z DOLGIM PRVIM STAVKOM, ki potegne bralca v zgodbo. Tak začetek George označi za dramatičnega;
4. nekoliko manj dramatičen je TEMATSKI začetek (zgodbo o rodeu npr. avtor začne z opisom, kakšni so po navadi videti kavboji in konji);
5. združuje PRIPOVEDNI in TEMATSKI način začetka.

Avtor mora prav tako poznati in uporabiti sredstva, ki poživljajo zgodbo. To so:

1. DIALOG: zgodbo počloveči, jo približa bralcu, ki se nanjo odziva (npr. pripovedi domačinov);
2. OSEBE: ustvarjajo most med zgodbo in bralcem ter med avtorjem in njegovim domom;
3. IZPOSTAVLJANJE PODROBNOSTI in ANEKDOT: detajli so ključ dobrega opisa, lahko so polni pomenov, utelešajo najpomembnejše značilnosti, ki jih avtor želi sporočiti. Anekdote so razširjena oblika podajanja detajlov. Avtor se mora vprašati, ali je neka anekdota za bralca res pomembna in ali ga bo pripeljala bližje višjemu cilju – bistvu potopisne zgodbe;
4. NATANČNOST: poročati morajo o točnih dejstvih, pravilno morajo zaznati in popisati dogodke;
5. AVTOR NAJ UPORABI VSA ČUTILA: vid, vonj, sluh, tip (npr. v italijanski restavraciji);
6. avtor naj se drži načela NE SAMO GOVORI, POKAŽI! Ne govori o tem, kako te je neko dejstvo ganilo. Dejanje prikaži tako, da bo ganilo tudi bralca;
7. IZOGIBANJE KLIŠEJEM (George 2005: 73-76).

K temu dodaja še vlogo FOTOGRAFIJE in ZEMLJEVIDOV. Ti ustvarjajo vizualno podobo kraja in ga natančno prikažejo, tako da si ga lahko zapomnimo za vedno. Zaradi dobre fotografije ima avtor možnost hitre objave članka v časopisu, reviji (George 2005).

Če sklepam na podlagi vseh prej naštetih točk Dude, Georga in Turnerja (pa še bi jih verjetno lahko našteli), je pisanje dobrih novinarskih potopisov zelo zahtevno opravilo. Tudi številne zahteve za pisanje del literarnega novinarstva (nanizane so na straneh 28 in 29) veljajo za pisanje novinarskih potopisov. Ne nazadnje tudi za ustvarjanje literarnih potopisov. Slavković (Slavković v Novak 2001) je namreč prepričan, da je potopis tako novinarska kategorija kot literarna vrsta. Z njim se strinjam, a če govorim konkretno o novinarskem potopisu, menim, da je to potopis, ki povezuje literaturo in novinarstvo ter s tem subjektivno z objektivnim. V kakšni meri nosi lastnosti enega ali drugega, je odvisno

od vsakega potopisa posebej. Najbolje bi to opisala, če bi rekla, da novinarski potopis visi na tehtnici. Enkrat se nagiba k literaturi, drugič k novinarstvu. Kam se nagne tehtnica, pa je odvisno od tega, katere prvine mu avtor pripiše. Ko gre za avtobiografske elemente, dialoge, je bližje literaturi. Ko gre za golo poročanje, stroga dejstva in izogibanje osebni noti, je bližje novinarstvu.

6. POMEN, PRILJUBLJENOST in KRITIKA POTOPISA

Zaradi svoje večplastnosti je potopis (literarni, še bolj pa novinarski) potencialni predmet raziskovanja različnih znanosti, kot so antropologija, etnologija, sociologija, zgodovina književnosti, geografija ... Poleg besedilne zapuščine je zelo pomembna spremljajoča dokumentacija, kot so zemljevidi, fotografije, risbe. Vendar zgodovinarji uvrščajo potopise med sekundarne vire, ker so zanje preveč subjektivni, večpomenski, ideološko obarvani, napisani v leposlovnem stilu. Po drugi strani si etnologi s prebiranjem starejših potopisov pomagajo pri odkrivanju zanimivih podatkov iz življenja našega plemstva in meščanstva. Zaradi pomanjkanja drugih primerjalnih podatkov (še posebej iz življenja malih ljudi in kmetov) starejši potopisi tako veljajo za primarne etnološke vire (Šmitek 1988: 379).

Velika priljubljenost potopisa, ki se je na Slovenskem začela razraščati sredi 19. stoletja, je prinesla tudi negativne posledice. Ivan Grafenauer je v knjigi *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva (1911)* vključil kratek pregled potopisja v poglavje o znanstveni prozi, skupaj z narodopisjem. Poudaril je, »...da je pri nas do začetka 20. stoletja potopisje in narodopisje cvetelo bolj od vsake druge stroke (le da je med cvetjem tudi obilo nežlahtnega), menda zato, ker se je vsakdo počutil poklicanega napisati, kar je videl, če je le kam skočil iz svojega kraja. Ker pa ne vidi vsakdo veliko, so tudi potopisi često zelo prazni« (Grafenauer v Šmitek 1988: 8).

Koširjeva kritizira mesto, na katerem se je ustalilo slovensko potopisje, ko pravi: »Žal se mnogi potopisi spreminjajo v turistične razglednice, ker so njihov vir v večji meri turistični vodniki (pisni) kot pa lastna doživetja in dobro poznavanje razmer, zgodovine in tradicije dežele, o kateri teče beseda« (Košir 1988: 80).

Še več: če v tujo deželo vstopiš z vnaprej ustvarjenim mnenjem, se potovanje največkrat sprevrže v čisto razočaranje, je prepričan Flisar: »...na tihem pričakuješ, da trava na drugi strani ne bo več zelena, da bo zrak nujno dišal drugače. Pričakuješ avtomatično

preselitev v novi svet. In ko na prvi pogled v okolju ni nobenih sprememb, se počutiš prevaranega« (Flisar 1979: 333).

Vendar tudi takšne kritike nikakor niso zmanjšale priljubljenost potopisov. Lah (1999) v svoji knjigi *Vse strani sveta (Slovensko potopisje od Knobleharja do današnjih dni)* našteva 146 potopiscev. Že *Cobiss* (Kooperativni online bibliografski sistem) izpiše več deset avtorjev sodobnih literarnih in novinarskih potopisov. S tem, da seznam ne upošteva novih avtorjev, ki vsak dan znova v medijih objavljajo svoje potopisne stvaritve. Samo v časopisu *Delo* in njegovih prilogah (*Polet*, *Trip*, *Ona*, *Sobotna Priloga*) in v posebni nedeljski izdaji *Nedelo* vsak teden najdemo zapise s popotovanj. Potem so tu še potopisi v *Nedeljskem dnevniku*, *Jani*, *Cosmopolitanu*, *Anji*, *Evi* in revijah, specializiranih za tovrstni žanr, kot so *Geo*, *National Geographic*, *Svet in ljudje*. V vseh teh naštetih medijih so potopisi redna tedenska ali mesečna rubrika, v revijah, kot so *Geo*, *National Geographic* in *Svet in ljudje*, pa je potopisov navadno celo več. Menim, da so novinarski potopisi v nekaterih primerih postali celo osnova za oglaševanje s strani turističnih agencij, restavracij, športnih trgovin. Oglaševalci potopisom dodajajo ponudbe potovanj, najboljše recepte restavracij, športno opremo za na pot ... Primere sem našla v nekaj številkah *Delove* priloge *Polet*:

1. Potopis z naslovom *Obrazi* ima ob koncu članka pripet oglas za avto znamke Peugeot. Oglas se začne s sloganom *33 razlogov za brezskrbne počitnice* (*Polet*, 25. 6. 2005: 7-9),
2. potopis z naslovom *Indijski apartheid* ima ob koncu oglas z nahrbtniki (*Polet*, 1. 6. 2006: 7-9),
3. potopisu z naslovom *Lahko ti podarim ljubezen* pa sledi oglas za avto, in sicer s sloganom: *Ker nikoli ne veste kdaj* (*Polet*, 18. 5. 2006: 6-9).

Če bi listala še po drugih izvodih revije, sem prepričana, da bi našla še precej primerov. In to ne samo v *Delovi* prilogi *Polet*. Povezava med oglaševanjem in novinarskimi prispevki je tema, o kateri bi lahko napisala novo diplomsko nalogo, zato jo bom zaenkrat pustila ob strani.

Da so potopisi ljudem privlačni, meni tudi Borko, ki podarja, da prek teh zgodb mnogi bralci zadovoljujejo svoje neizživete želje po potovanju: »Veliki večini tistih, ki so kdaj občutili sirenski klic daljav in se zasanjali v čar tujih dežel, se [...] te želje ne morejo izpolniti. Tem ostaja samo možnost namišljenih potovanj, in prav ti so od mladih let do pozne starosti najstrastnejši bralci potopisov« (Borko v Šmitek 1988: 381).

Glede na to, da ima večina slovenskih časopisov na svojih straneh redno ali vsaj občasno objavljene potopise (dober primer je Delo s prilogami), menim, da je novinarski žanr potopis pri nas zelo priljubljen. Če ni celo na vrhuncu priljubljenosti. Videti je, da so mediji s potopisi že precej zasičeni, avtorji zato poskušajo s svojimi deli izstopati iz množice in Zvone Šeruga je pri tem našel svojevrsten način.

V nadaljevanju se bom osredotočila na potopisne knjige tega avtorja. Novinarskim prispevkom v tem delu ne bom posvečala posebne pozornosti, saj so njegovi članki napisani podobno kot besedila v knjigah. Največkrat so celo zasnova za določeno poglavje ali obratno: članki so izseki iz prihajajoče knjige.

Cilj drugega dela moje diplomske naloge bo ugotoviti, kakšni so Šerugovi potopisi. Pri umeščanju in definiranju si bom pomagala z vsem, kar sem doslej zapisala o potopisu. Za začetek pa bom na kratko predstavila avtorjev življenjepis.

7. ZVONE ŠERUGA in NJEGOVE POTI

Potopisi, kot pričevanja človeka, skozi katerega se pretaka pot, povedo o avtorju marsikaj. Že sam slog pisanja, način podajanja in razlaganja dogodkov, besedni zaklad ... vse to nam daje vedeti, s kakšnim človekom imamo opravka. Naslednje vrstice so rezultat proučevanja knjig in člankov Zvoneta Šeruge, so rezultat upoštevanja mnenj ljudi, ki so avtorju blizu, v veliko pomoč mi je bil tudi intervju, ki sem ga opravila s tem potopiscem.

Najprej bom na kratko predstavila vsebino vsake od njegovih sedmih knjig. Ob tem bom navedla nekatere Šerugove citate iz knjig in tiste, ki sem jih pridobila s pomočjo intervjuja, ker menim, da bodo bistveno pripomogli k razumevanju njegovih potopisov. *Za boljšo preglednost bodo citati zapisani v tej pisavi.* Ob njih bo navedena letnica literature in stran, s katere sem citate izpisala, ob citatih ali slengovskih besedah, ki sem jih vzela iz intervjuja (s Šerugo sem se pogovarjala junija 2005), pa bo zapisana zgolj letnica 2005. Zaradi boljše preglednosti bodo citati zamaknjeni v novo vrstico.

Zvone Šeruga se je rodil leta 1956 in odraščal na kmetiji na Selih pri Ratežu na Dolenjskem. Vzgojen je bil kot skromen kmečki fant. Prve poti se je udeležil razmeroma pozno. Potni list je dobil šele pri osemnajstih letih, ko je prišel v Ljubljano študirat novinarstvo. Ko se je vpisal na Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo, so se mu začela odpirati obzorja sveta. Prvo poletje s statusom študenta je preživel na popotovanju po Evropi, domov pa se je vrnil prek severne Afrike. Potem ko je na afriških sipinah prvič ugledal beduine, se je zaljubil v eksotičnost in drugačnost dežel tretjega sveta. Začel je potovati po Aziji, Afriki, Ameriki. Na poti je pisal potopise, ki jih je pozneje tudi objavil. Šeruga pravi, da so ravno zaradi teh reportaž potovanja zanj pridobila neko povsem novo razsežnost. Ta način življenja ga je tako prevzel, da se je odločil: to je tisto, kar si želi početi.

7. 1 POTOVANJE K LJUDEM (Z motorjem prek obeh Amerik), 1986

Avanturo okoli sveta, ki je popisana v prvi Šerugovi knjigi, sta skupaj s spremljevalko (danes ženo) Romano začela 1. julija 1983.

V New Yorku, na njuni prvi postojanki, je kupil motor, s katerim sta se odpravila proti jugu Združenih držav. Potovanju po Severni Ameriki je v knjigi namenjeno le nekaj strani. Prava pot naj bi se po njegovem začela šele v Mehiki ali še pozneje - v kostariški džungli. V Mehiki sta izvedela za taborišča, v katerih so bili zaprti Indijanci. Šerugo so krute razmere, v katerih so živeli domačini, prizadele. Z namenom, da bi v medijih objavil zgodbo o njihovih usodah, se je odločil, da poizkusi izvedeti kaj več o bednem življenju Indijancev. Med obiskom enega od taborišč ju je ujela stroga obmejna policija. Ker sta stopila na prepovedano območje, so ju izgnali iz države. Nekaj dni pozneje se je Romana vrnila v domovino, Šeruga pa je pot nadaljeval sam, vendar ga je na njej nenehno spremljala nesreča. Poškodoval se je ob padcu z motorjem, kljub temu da je opravljal priložnostna dela, mu je zmanjkovalo denarja. Sam ni imel veliko, izkušnje s potovanj, pravi, pa so ga utrdile, zato mu niti prošnje revežev in beračev niso več zlezle pod kožo tako kot na prvih poteh.

Še vedno sem revežu sicer včasih dal drobiž ali s podhranjenim beračkom razdelil kos kruha za kosilo, tiste emocionalne pretresenosti in skorajda občutka krivde s prvih potovanj pa že lep čas ni bilo več (1990: 58).

Po obisku druge celine se je izkazalo, da bo moral prekiniti pot okoli sveta. Znova (že drugič na tej poti) je padel z motorjem in si poškodoval zapestje. Domov se je vrnil tri mesece pozneje. Le nekaj dni po tem, ko mu je umrl oče. Ob tem je zapisal:

Nisem edinec, še trije otroci so lahko stali ob njegovi smrti postelji – toda mogoče sem mu prav zaradi svojega čudnega in vedno oddaljenega življenja v tistih zadnjih trenutkih pomenil več kot ostali. Je v teh mojih poteh morda tudi vsaj delček uresničitve njegovih mladostnih sanj? Ne vem – toda včasih mi je dajal občutek, da je vendarle ponosen name ... (1990: 83).

Že ob branju prve Šerugove knjige sem zaznala, da je polna avtobiografskih vložkov. Njihova navzočnost je v naslednjih delih še izrazitejša.

7. 2 DRUGAČNE ZVEZDE (Z motorjem okoli sveta), 1990

V prvem poglavju je Šeruga povzel vsebino svojega knjižnega prvenca z naslovom *Potovanje k ljudem*. Takrat mu načrtovane poti okoli sveta ni uspelo izpeljati do konca, zato sta se z Romano znova odpravila na pot. Najprej od Ljubljane, prek Azije do Sydneyja (drugo poglavje), nato v Afriko (tretje poglavje). Vsak od treh delov knjige predstavlja celoto zase. V njih opazimo drugačen slog pisanja in hkrati drugačno razmišljanje ter dojemanje sveta. Knjiga beleži potovanja od leta 1983 do 1990. Avtor, ki s partnerko potuje po petih celinah sveta, potovanje dojema kot *izkušnjo dveh ljudi, ki še iščeta svoj smisel, drug drugega in sebe* (1990: 5). Potopis po eni strani zarisuje poti, po katerih sta hodila, po drugi strani pa služi kot spovednik njuni ljubezenski sreči in težavam.

... ljudje smo seveda različni in pot ne prenese bleferjev. Pot razgali in razkrije – kolikokrat sem že rekel, da bi morala biti prav vsaka poroka in dogrobna zveza pogojena z vsaj mesecem dni preizkušnje nekje na drugem koncu sveta!... Toda pot ne prežene problemov v dušah in v glavah – pot jih marsikdaj le še bolj izčisti in jih izžene na plano, kjer ni več skrivališč (1999: 35-36)!

V knjigi najdemo tudi Romanine zapiske s poti:

Pravzaprav je postalo malo bolj napeto le takrat, ko mi je Zvone s svojim neprestanim fotografiranjem in snemanjem začel iti tako na jetra, da mi je že uhajala para iz ušes. Ali pa, še huje, kadar mi je sredi najhujše vročine ali tik pred tropskim nalivom potisnil v roke kamero, sam pa se z motorjem ponovno zapodil v pesek ali luknje, iz katerih nama je le malo pred tem komajda uspelo prilesti. In potem je pogledal posneto, rekel, da ni dobro, in vse sva začela znova (1990: 443).

Na več tisočkilometrski poti sta doživela hudi nesreči z motorjem. Prvič sta padla, v drugo je pod kolesi njegovega motorja končala indijska deklica, ki trka ni preživela. Šerugo je sodišče oprostilo krivde.

Za mano je ostajalo eno najtežjih poglavij v življenju (1990: 94).

V tretjem poglavju *Drugačnih zvezd* se podata v Afriko, kjer preživljata medene tedne. Šeruga priznava, da ima Romana velik vpliv na njegovo pisanje.

Jaz pišem o domorodcih, ki plešejo okoli ognja, ona pa resno razmišlja, ali je razlog za navezanost na tradicionalni način življenja posledica kolonialnega izkoriščanja ali enostavno dejstvo, da jim je lokalni prefekt pač odtujil denar, namenjen za elektrifikacijo vasi (1990: 332).

Resnejši pristop k poti je prodril tudi vanj.

7. 3 NEVARNE POTI (Bosna, Somalija, Kambodža in druge zgodbe s temne strani sveta), 1993

Po vrnitvi iz Afrike se mu je rodila hči Kaja. Nekaj dni pozneje mu je umrla mati. V tem obdobju (tudi v knjigi *Drugačne zvezde*) je veliko razmišljal o domu, preminulih starših in mladosti na vasi. Že iz samega naslova *Nevarne poti* lahko razberemo, da je to delo nekoliko drugačno od drugih Šerugovih del. Tokrat se je na pot odpravljaj sam. Odhajal je na vojna območja Bosne, v revno Somalijo in Kambodžo, ki jih je poimenoval *Dežele za umiranje*. Na bojnih poljih nekdanje Jugoslavije je bil izpostavljen mnogim nevarnostim vojne. V azijskih in afriških deželah pa je bil priča hudi revščini, shiranim otrokom in izbruhom epidemij raznih bolezni. Opazoval je posledice kolonialnega in imperialističnega poseganja evropskih velesil na Črni celini, vojno viхро na Balkanu. Občudoval je Kambodžance, ki so se, vsem preživetim grozodejstvom navkljub, še vedno znali nasmehniti. Žalostil se je ob pogledu na kalkutske brezdomce. In vse to popisal v *Nevarnih poteh*.

V primerjavi z njegovimi prejšnjimi in poznejšimi knjigami *Nevarne poti* vsebujejo največ statističnih podatkov, zgodovinsko-kulturnih orisov in trenutnih političnih razmer v državah. So nekakšen splet izkušenj s Šerugovih prejšnjih potovanj (prva štiri poglavja) in najnovejših poti, na katere je hodil, ko je pisal za časopisa *Delo* in *Nedeljski dnevnik*. Razlika od prejšnjih knjig je tudi v tem, da je včasih v svet odhajal za leto dni ali več, potopisi pa so bili redko vezani na aktualna dogajanja. Tokrat je v tujino odšel po naročilu, za določen čas in na območja, kamor je bila takrat obrnjena svetovna pozornost.

Pri orisu stanja v državi si je pomagal s fotografijami. *Nevarne poti* so se iz prvotne zamisli o knjižici z nekaj črno-belimi posnetki razrasli v knjigo, ki na fotografiji temelji. *Nevarne poti* so zbirka resničnih in pretresljivih potopisov *s temne strani sveta*, Šeruga zapiše že v podnaslovu knjige. Gre za zbirko zgodb *o zločinih nad prijaznimi ljudmi* (1993: 132).

7. 4 PRIJAZNE POTI (Z malo Kajo okoli sveta), 1996

Potovanje družine, ki se je odpravila na pot okoli sveta, je z ženo Romano popisal v knjigi *Prijazne poti*. Še preden je Kaja dopolnila peto leto, so znova šli na pot. Odpravili so se v Brazilijo, na Galapagos, Kubo, v ZDA in nato proti Fidžiju, Burmi, Tajski in Kitajski. Začrtano potovanje je bilo manj zahtevno in je potekalo na način, primeren za otroka. Kljub temu se je Šeruga večkrat spraševal, ali je prav, da je tako majhnega otroka vzela s sabo na dolgo pot. Pozneje se je Kaja izkazala za pravo popotnico. V *Prijaznih poteh*, knjigi, ki je ob tem nastala, je večkrat omenil, kako strašansko ponosen je *na to čudo od otroka* (1996: 30). Prav tam je tudi zapisal, kako so se potovanja na sploh spremenila. Pa ne le zaradi otroka. Potožil je, da mu poti ne dajejo nič novega in da v njih ne najde več pravega izziva (1996: 211). Na poteh tudi ni več pretirano varčeval:

Vem, čemu vsemu sem se moral na prejšnjih poteh odpovedati enostavno zato, ker je bilo – predrago! Banalno in kruto realno! Ne hotelom s petimi zvezdicami in restavracijam z gurmansko ponudbo svetovnega slovesa – temu še vedno lahko rečem ne... vedno znova so mi bili nedosegljivi kraji in trenutki, kamor pač ne moreš le z mladostniško zagnanostjo in z nekaj sto dolarji v žepu (1996: 120).

Z leti je spremenil mišljenje, da moraš med reveži biti revež. Postal je prepričan, da se pripadniki bogatega sveta prihajamo igrati na dvorišča revežev. *Blefirati, da smo siromaki, in živeti na račun v resnici siromašnih, je skrajno nepošteno* (1996). Zato je za kos mesa ali kruha raje plačal kakšno *bakulo* (tako Šeruga poimenuje valuto, ki ni tolar ali dolar, op. B. P.) več kot premalo.

V knjigi je opisal, kako se spreminja njegovo dožemanje sveta, ko že drugič, tretjič ali sedmič obišče nek košček na Zemlji. Spoznal je, da nikoli več ne bo mogel začutiti drugačnosti v vseh njenih neverjetnih razsežnostih, široko razprtih oči gledati okoli sebe in čutiti v vsakem koščku srca, kako neverjeten je svet (1996: 211).

7. 5 INDIJANCI BREZ PERJA (Mala Kaja gre okoli sveta), 1996

Otroški potopis *Indijanci brez perja* je krajša, poenostavljena in otrokom prirejena različica knjige *Prijazne poti*. Pot male Kaje je zapisana skozi oči in z glasom njenega očeta. V knjigi Šeruga opisuje, kako je petletna deklica doživljala pot, spoznavala ljudi tujih dežel, pridobivala nova prijateljstva, se učila angleškega jezika in spoznala še mnogo drugih stvari.

7. 6 POTI V NEZNANO, 1999

V knjigi so nanizani potopisi, ki so nastali na popotovanjih po Vietnamu, Etiopiji, Keniji, Indoneziji, Boliviji, Indiji, Burmi in Tajski. Gre za zbirko zapisov s potovanj po neznanih, večinoma še neprehojenih poteh, v katerih se prepletajo sama pot, avtorjeva razmišljanja in doživetja, ljudje, čustva, premlevanje o zakonu ... Spremenila se je tudi družba, s katero je popotoval. Žena in hčerka sta ostali doma, sam pa se je na pot podal skupaj z enim popotnikom ali dvema, občasno celo s skupino popotnikov. Nepogrešljiva pri njegovih potovanjih je postala študentka Marjana, ki je bistveno zaznamovala njegovo življenje in predvsem to delo. Knjiga je v veliki meri posvečena njej oz. njenemu odnosu, ki je preraslo zgolj prijateljstvo. Poti so še bolj kot v prejšnjih delih potisnjene v ozadje, so le nekakšna kulisa, pred katero se je odvijala njuna življenjska zgodba. Z Marjano je odkrival večino poti v neznano, z njo je odkrival tudi novega sebe. Že v uvodnih besedah je iskreno priznal, kako se mu je, kljub temu da je ljubil ženo, uspelo zaljubiti še v mlado dekle. Po Šerugovih besedah je to edina knjiga, ki jo je spisal (tudi) iz komercialnega razloga. Zavedal se je, da je domnevna romanca med njim in mladim dekletom dovolj zanimiva, da jo natančno popiše.

Tudi ta popotovanja so bila časovno omejena. Šerugi je hudo ob misli na to, da ga je življenje po malem začelo vklepati v okove in da ni več tako svoboden:

Toda v redu je tako: vsekakor je to zelo sprejemljiva cena za enkratnost, ki se ji reče dom, družina in otroci. Da, in to so okovi, edini, ki jih za zdaj priznam in jih dobrovoljno sprejemam (1999: 109).

Knjigo je poživil še z vsebinami nekaterih elektronskih pisem, ki jih je prejemal ali pošiljal med potovanji in v času priprav na naslednje potovanje.

7. 7 NEKAM DALEČ, 2003

Po rojstvu sina Grega se družina zopet odpravi na pot. Tokrat v smeri transibirske železnice, naprej proti vzhodu in nato v Afriko. Šeruga velikokrat poudari, da popotnik, ki potuje z ženo in otrokom, v očeh domačinov deluje bolj človeški. Zaradi svojih otrok je mnogokrat hitreje prebil zid sramežljivosti in negotovosti, za katerim so se kdaj pa kdaj skrili tako domačini kot tujci. A otrok ni jemal s sabo, da bi prebijal zidove, zatrdi. Vzel jih je s sabo, ker jih je, tako kot večina staršev, na svoj najboljši način poskušal naučiti, kaj je to življenje. Starševstvo in odnos z otrokoma sta temi, ki sta vpleteni v celotno delo. Ob družinskih dogodivščinah razmišlja tudi o krizi srednjih let, ki se ji je v družbi sopotnice s prejšnjih poti spretno izogibal.

V prejšnji knjigi in na prejšnjih poteh sem vedno znova odhajal v svet z neko mlado deklico, medtem ko me je žena doma čakala z otrokoma. Hja, Marjanca... Zdaj pa postajam kičast, družinski gospod tako rekoč brez madeža, katerega otroka znata reči prosim in hvala lepa, z ženo pa razmišljata o vikendu, kjer bosta skupaj ostarela in vsako jutro zalivala rože. Pa je to res vse (2003: 98-99)?

Tudi ta knjiga, kot zadnje štiri, je podprta s številnimi barvitimi fotografijami. Fotografija je z leti postala Šerugova strast. V fotografski objektiv lovi predvsem izrazite obraze ljudi, take, ki nanj naredijo vtis. To so največkrat podobe mladih deklet, otrok in starcev.

8. KAKŠNI SO ŠERUGOVI POTOPISI?

Slavković pravi, da si je vsak potopis različen in da jih je toliko vrst, kot je vseh potopiscev (Slavković v Novak 2001: 6). Skupna značilnost vseh Šerugovih knjig so ljudje. Oni so smisel in bistvo njegovih popotovanj in zapisov, ki so na podlagi popotovanj nastali. V nadaljevanju bom na podlagi prvega dela diplomske naloge poskušala ugotoviti, kakšni so Šerugovi potopisi.

Drži naslednje:

1. Šeruga piše potopise. To drži, če upoštevamo definicijo Laha: »Potopis je hibridna literarna zvrst na meji leposlovja in novinarsko-dokumentarnega pisanja. Je subjektiven književni opis poti, ki vsebuje skladno mero subjektivnih vtisov in dokumentarnih podatkov. Zato avtorji potopisov praviloma poročajo o svojih potovanjih: če bi pisali o tujih, bi bile to potopisne povesti, biografije ali reportaže« (Lah v Šmitek 2002: 188).

Še bolj jasno se izrazi George, ki pravi, da se potopis »osredotoča na določen kraj in katerega bistveni namen je na določenem kraju nekaj osvetliti in poudariti izkušnjo potovanja« (George 2005: 11).

2. V šestem poglavju sem navedla nekaj točk, v katerih Barry Turner (2004) in Don George (2005) naštevata značilnosti novinarskega potopisa. Šerugovi ustrezajo večini teh točk: pisec išče nenavadno, eksotično; seznanjen je s krajem, kamor odhaja; uporablja sredstva, ki poživljajo zgodbo (dialog, opis posameznih oseb, anekdote ...). Na podlagi tega sklepam, da njegovi potopisi spadajo med novinarske potopise.

3. Po Šmitkovi (2002) klasifikaciji uvrščamo Šerugove potopise v sodobno fazo (avan)turističnega potopisa. Poleg tega vsebuje še nekatere značilnosti romarskega in diplomatskega potopisa.

4. Lah (1999) na podlagi zemljepisnih značilnosti deli potopise v šest skupin. Šerugova dela sodijo v vsako od njih. So domačijski, svetovni, potuje po kopnem, po morju, potuje z različnimi prevoznimi sredstvi, sistem potovanja pa je *Dom – Svet – Dom*. Po Lahovem kriteriju tako Šerugovih potopisov ne moremo umestiti le v enega od šestih razredov.

5. Potopisom dodaja fotografije in zemljevide, kar daje večjo privlačnost končnemu izdelku. Zaradi dobre fotografije ima avtor možnost hitre objave, je povedal George (2005).

6. Je pisec neizmišljenih zgodb, je zatrdil v intervjuju (2005). V knjigah pa si dovoli tudi nekaj pisateljske svobode. Najbolj očitna je zgodba o ljubici iz knjige *Poti v neznano*. Že v uvodnih besedah poudari, da je presoja o resničnosti v rokah bralca (Šeruga 1999).

7. Menim, da bi njegove potopise lahko poimenovali tudi osebni eseji. O njih je govoril Don George, ki je potopise razdelil na informativne zgodbe, zgodbe o kraju, in na osebne eseje (George 2005: 14). Gre za osebna razmišljanja in izkušnje potovanja, ki prerastejo v nekaj več kot zgolj potovanje. Za osebne eseje so značilni humorni vložki, avtor na šaljiv način piše o svojih dogodivščinah v nekem kraju (prav tam).

8. Šerugova novinarska besedila so zelo blizu publicistiki. Opredelitev Šerugovih besedil ustreza definiciji publicistike po Koširjevi (1988). Njegovi članki in knjige so pisani v prvi osebi, v tipičnem slogu, ki je prepoznaven, tudi če se ne bi podpisal pod besedilom. Na javnost se obrača kot osebnost z lastnim stališčem, o dogodkih ne le poroča, ampak jih po svoje razlaga, kar je za publicista značilno ...

9. Poleg opisa dejstev, ki jih zazna na poti, opisuje sebe, svojo družino, svoje slabosti, svojo mladost. Potopisu dodaja avtobiografske prvine (žena, otroci, ljubica, dom, otroštvo ...).

10. Ali so Šerugovi potopisi del literarnega novinarstva? Menim, da so, vendar le do neke mere in le določena dela. Naj spomnim: literarni novinarji ustvarjajo prispevke, h katerim

pristopijo kot novinarji – zgodbe torej temeljijo na resničnih dejstvih – in se hkrati berejo kot visoko kakovostni romani (glej Merljak 2004). Glede na to menim, da se okvirju literarnega novinarstva najbolj približa Šerugovo delo *Nevarne poti*. *Nevarne poti*, kot sem zapisala v sedmem poglavju, vsebujejo največ statističnih podatkov, zgodovinsko-kulturnih orisov in trenutnih političnih razmer v državah. V zgodbah podaja dejstva, besedila pa so še vedno berljiva kot bolj ali manj kakovosten roman. Ob branju knjige sem dobila občutek, da se je Šeruga – če sploh kdaj, potem v tem primeru – najbolj približal literarno-novinarskemu pisanju. Lahko pa je k takšnemu »pisateljskemu rezultatu« pripomogla že sama resnost tematik (lakota v Somaliji, vojne vihre v Bosni ...).

11. V svojih potopisih slika zgodovinsko in politično ozadje dežele, v kateri se nahaja. Uporablja sredstva, ki po Donu Georgu (2005) poživljajo zgodbo. Zarisuje življenjske zgodbe ljudi, ki jih srečuje na poti (popotniki, domačini), primerja njihova življenja s svojim, dialoge med njimi pa zapiše v obliki premega in odvisnega govora, kar besedilu zvišuje dinamičnost. Ogromno povedi je vzključnih. Privlačne fotografije, narečni (dolenjski) vložki, smisel za humor in sarkazem dajejo besedilu živahnost in enostavno berljivost. Jezik je barvit, na besede, ki jih uporablja, pripenja tisoč in en pridevnik. Zaradi vsega tega balasta je na trenutke celo dolgovezen.

12. Njegove tekste bi lahko imeli tudi za senzacionalistične. Marko Crnković meni, da je njegov *indiskretni šarm* v tem, »da ljudem ne pove nič novega, ampak da potrjuje njihova globoko zakoreninjena prepričanja« (Crnković 1990). Če ponovim iz prvega dela diplomske naloge: senzacionalistično novinarstvo je tisto, ki bralce ne spodbuja k razumevanju sveta, ampak krepi njihova najbolj splošna prepričanja (Hartsock v Merljak 2004: 62). Za senzacionalizem je značilno, dodaja Merljakova, da so prispevki po večini površinski in v bralcu poskušajo na hiter način vzbuditi odziv (Merljak 2004).

Zakaj njegovi teksti vzbujajo množičen odziv (pozitiven ali negativen), po mojem mnenju dobro razloži Jože Šifrer, ki je v recenziji prve od Šerugovih knjig zapisal:

...išče preproste ljudi, da bi se z njimi pogovarjal, spoznaval njihovo življenje in skozi nje značilnosti celotne dežele, ki leži pred njim. In prav zaradi tega njegov potopis sodi med boljše primerke te pri nas hitro razmnožujoče se literarne zvrsti. Šeruga se, kot nam kaže to potovanje, zna približati preprostemu človeku, mu zna prisluhniti in je prizadet, kadar na primer spoznava njegovo bedo, nemara prav zato, ker je tudi sam zrasel sredi preprostega, delovnega in nebogatega ljudstva na Dolenjskem (Šifrer 1988).

Šeruga ljudem, ki jih srečuje na poti, nenehno svetuje, kako si izboljšati kakovost življenja in kako priti do spodobnega zaslužka. Tako je nekemu gospodu svetoval, naj si razširi gostilniško ognjišče, popravi streho nad jedilnico, s čimer bi si povečal promet ... (Šeruga 1990: 338). To je le eden od mnogih primerov, ko Šeruga poskuša spremeniti svet na bolje.

13. Bistveno pri Šerugovih potopisih je tudi to, da v nove svetove odhaja brez predsodkov in vnaprejšnjih pričakovanj in temu primerno neobremenjen.

Pred leti, ko sem morda še bolj resno jemal svoje novinarsko poslanstvo, sem od doma sicer odhajal z lično pripravljenimi šopi dokumentacije, vendar se je vedno znova izkazalo, da ni imela nobene zveze z dejansko podobo dežele ali da mi je pogosto celo škodila, ko sem skušal v svojem kasnejšem pisanju dosegati akademsko raven skozi modrovanja drugih ljudi. Le-ti v deželi zvečine še nikoli niso bili in so svoje umotvore črpali od tretjih in četrtih, in ti so jih seveda prav tako prepisovali (Šeruga 1996: 328-329).

14. Šifrer (1988) pravi, da ima Šeruga dober smisel za literarno ustvarjanje. Crnković pa ga kritizira, češ da je populist. Leta 1990 je v *Delu* zapisal naslednje:

Populisti so med nami, to je dejstvo. Na tiste, preveč opazne, se je že velikokrat kazalo s prstom, in to popolnoma upravičeno. Eden od njih se že dolgo izmika: Zvone Šeruga. Človek, ki je na motorju prepotoval cel svet, zelo bran potopisec. Človek, ki ohranja pomensko razliko med glagoloma potovati in popotovati. Človek, ki mu je na vedno razprodana predavanja o zadnjem popotovanju uspelo privabiti že več kot 5000 ljudi (če upoštevamo samo Ljubljano). Noro ... Celó med najbolj zadržimi kulturniki in politiki bi

zelo težko našli človeka, ki glede na velikansko število izgovorjenih besed pove v resnici tako malo kot Zvone Šeruga. In pri tem niti ne upoštevamo osladnega načina govorjenja in revnega besednega zaklada. Šeruga na predavanju sicer samozavestno trdi, da hoče predstaviti neko drugo, nestereotipno Afriko, vendar je dejstvo, da o njej ne pove ničesar, kar bi presegalo predstavo po afriški favni, flori, etnologiji in politiki povprečno razgledanega Slovenca (Crnkovi, 1990).

Crnković (1990) ga je obtožil, da je v Afriki prezrl problematiko aidsa in da se je spretno izognil problemu, ki se mu reče rasizem. In še: Crnković je obsodil Šerugove besede, v katerih je izjavil, da so Afričani leni za delo, in tako tudi sami delno krivi za razmere, v katerih živijo. Avtor *Poti v neznano* je 13 let po Crnkovićevi kritiki še vedno razmišljal podobno: »V tem je razlika med nami in njimi. Ničkolikokrat, po vseh celinah nerazvitega sveta, sem naletel na povsem enako miselnost. Jutri? Kaj neki me briga jutri! Je mogoče, da so predvsem zaradi tega eni revni in drugi bogati« (Šeruga 2003: 45)?

Na podlagi vseh naštetih točk, s katerimi sem poskušala opredeliti Šerugove potopise, ugotavljam, da potopisi Zvoneta Šeruge vsebujejo naslednje elemente novinarstva:

- Pisec išče nenavadno, eksotično; seznanjen je s krajem, kamor odhaja; uporablja sredstva, ki poživljajo zgodbo. Gre za značilnosti, ki jih George (2005) in Turner (2004) pripisujeta novinarskim potopisom.
- Piše neizmišljene (resnične) zgodbe, kot je zatrdil sam v intervjuju, ki sem ga s Šerugo opravila leta 2005.
- Uporablja sredstva, ki po Donu Georgu (2005) poživljajo zgodbo novinarskega potopisa: dialog, izpostavljanje podrobnosti in anekdot ...

Elementi literature pa so:

- Šeruga si dovoli nekaj pisateljske svobode. Npr. zgodba o domnevni ljubici iz knjige *Poti v neznano*, kjer že v uvodu poudari, da je presoja o resničnosti v rokah bralca (Šeruga 1999).

- Pri njegovih potopisih gre za osebna razmišljanja in izkušnje, ki prerastejo v več kot zgolj potovanje. Taka osebna razmišljanja je George (2005: 14) poimenoval za osebne eseje. Zanje so značilni humorni vložki, avtor na šaljiv način piše o svojih dogodivščinah v nekem kraju (prav tam).
- Potopisu dodaja avtobiografske prvine (žena, otroci, ljubica ...).

Ugotavljam, da Šerugovim potopisom hkrati ustreza precej elementov literature in tudi novinarstva. Zato bi se težko opredelila, ali so Šerugovi potopisi bolj novinarski ali bolj literarni. So pa njegovi potopisi idealni primeri, ki podpirajo idejo Slavkovića (Slavković v Novak 2001), Laha (Lah v Šmitek 2002), Trdinove (Trdina v Lah 1999) in drugih, ki potopis umeščajo na mejo med literaturo in novinarstvom. Menim, da so tudi Šerugovi potopisi na meji med novinarstvom in literaturo.

Mislim, da ljudje radi prebirajo Šerugove knjige, ne glede na njihovo dobro ali slabo kakovost, vsebinsko (ne)izpopolnjenost in (ne)strokovnost. Dokaz za to so razprodane naklade. Od sedmih napisanih knjig jih je pet razprodal v celoti, vsaka naklada je imela od tri tisoč petsto do osem tisoč petsto izvodov. Srečo ima, pove v intervjuju (2005), da sta njegov okus in način pisanja taka, da sta všečna velikemu številu bralcev. In ne moti ga, če ga zato nekdo označi za populista. Sam za svoje potopise pravi, da so osebni, doživeti in iskreni. V njih je na prvem mestu človek, ki je glavni razlog njegovih potovanj. A potopisni zapisi ne govorijo le o ljudeh in krajih, kamor hodi, ampak v veliki meri kažejo tudi njega samega. Slikajo, kako se pot pretaka skozi njega in njegov način razmišljanja.

9. O ŠERUGI ...

Danes velja Šeruga za enega najuspešnejših slovenskih novinarjev in potopiscev. Za uspeh, ki je začel cveteti v času, ko sta bila z Romano še na popotovanju od Ljubljane do Sydneyja, je trdo delal. Tudi za denar, ki so ga prispevali sponzorji, še doda. Objavljal je v Nedeljskem dnevniku, Jani, Teleksu, Startu, Poletu, Nedelu, Dolenjskem listu, Večeru, Kmečkem glasu, Ognjišču ... Pri pisanju člankov ali knjig nikoli ni delal bistvenih razlik in tudi ne neke posebne umetnosti, pove. Po navadi je odšel v zidnico, si natočil kozarec, ali kot ga sam poimenuje *čebriček*, dva, tri cvička ali rum kole, odvisno od razpoloženja, in se lotil pisanja. Potovanja, pravi, *so kot droga (2005)*. Dozo si moraš nenehno povečevati, sicer se te nobena stvar več v resnici ne dotakne. Tudi zato (zaenkrat) sam več ne potuje. Znanje in izkušnje, ki si jih je pridobil v minulih letih, raje posreduje drugim – ljudem, ki jih vodi po svojih, večkrat prehojenih, poteh.

Je vsestranski človek, ki se preživlja s pisanjem člankov, knjig, potopisnimi predavanji, fotografijo, organiziranimi potovanji ... Novinarsko delo je le temelj, na katerem si je zgradil sicer donosen, a v Sloveniji dokaj redek posel. Da človek s takim delom uspe, mora biti deklica za vse, je prepričan Šeruga.

Šeruga je do danes napisal sedem knjig, sedem poglavij, ki sestavljajo še nedokončano knjigo življenja. Iz preteklosti vleče niti v sedanost in jih usmerja nekam v prihodnost. *Na poteh sem rasel, zorel in se razmnoževal (2005)*. Gre za nekakšno knjižno nadaljevanko, ki je nastajala in se odvijala tako kot njegovo življenje. Najprej je potoval sam, nato z dekletom, ki je postala njegova žena. Rodila se mu je hči, ki sta jo z Romano pri petih letih odpeljala na prvo pot okoli sveta. Ta čas, ko je žena ostajala doma z novorojenim sinom, je Zvoneta na poti spremljala prijateljica. Nazadnje je potoval z ženo, dvema otrokoma, nekje na poti naj bi se jim pridružila še domnevna ljubica (razmišljanje o tem, ali je bila romanca med njima pristna ali izmišljena, Šeruga še danes prepušča domišljiji bralca), ki pa se potovanja, na Šerugovo žalost, ni mogla udeležiti.

Danes v mislih skrbno načrtuje pot iz Ljubljane v Kenijo, ki mu je pred leti ni uspelo prevoziti. Šel bo sam z motorjem, občasno pa ga bodo spremljali žena, hči in sin. In kam potem? Lahko da bo pot v Afriko njegova zadnja. Čuti, da se je že izpel, se naveličal in preveč vsega doživel.

Sanje, v katerih zopet odhajam nekam daleč, niso več sladke: bolj so podobne nočni mori (2005).

Zakaj potem sploh v Afriko?

Po potrdilo, ali je res to tisto, kar še bočem početi. In tudi zato, ker je vrnitev domov najlepši del potovanja (2005).

Nekega dne se je Šeruga na rodnem Ratežu spominjal:

Osem let sem po tej stezi hodil v osnovno šolo in v šestem razredu sem iz starih delov spravil skupaj nekaj kolesu podobnega. Pa mi mama ni pustila z njim na dolgo pot do Otočca. Nogo si boš zlomil, neroda, mi je rekla. (1990: 94).

Od Rateža do Otočca je približno dva kilometra.

10. SKLEP

Potopis je žanr na meji med literaturo in novinarstvom. Prvo hipotezo potrjujem na podlagi mnenj večine avtorjev, ki obravnavajo potopis. Če tega ne trdijo neposredno, pa njihove definicije potopisov na takšno opredelitev potopisa vsaj implicirajo. Navedla bom samo dva zgleda; Lah (Lah v Šmitek 2002) na primer neposredno trdi, da je potopis hibridna literarna zvrst na meji leposlovja in novinarsko-dokumentarnega pisanja. Po drugi strani pa na primer Borko (Borko v Šmitek 1988: 379) pravi, da so potopisi romani geografije, vendar romani, ki obravnavajo dejstva. Borkovo opredelitev si razlagam tako, da so po njem potopisi žanr literature, ki obravnava dejstva, obravnava dejstev pa je značilna za novinarstvo. Iz tega sklepam, da Borko potopis umešča na mejo med literaturo in novinarstvom.

Tezo, da je potopis na meji med literaturo in novinarstvom, zagovarjajo še Slavković (Slavković v Novak 2001), Lah (Lah v Šmitek 2002), Trdinova (Trdina v Lah 1999) in drugi.

Prvo hipotezo, ki pravi, da je potopis žanr na meji med literaturo in novinarstvom, potrjujem tudi zato, ker sem med proučevanjem žanra ugotovila, da se v potopisu nenehno prepletajo elementi literature in novinarstva. Nekaj elementov novinarstva in literature v potopisih sem naštel ob koncu osmega poglavja diplomske naloge. Elementi literature so npr. osebna razmišljanja, opis izkušenj s poti, humorni vložki, dialogi, subjektivna zaznavanja okolja, avtobiografski vložki ... Elementi novinarstva pa so: potopisi navadno obravnavajo resnične kraje in njihove prebivalce, beležijo politična ozadja dežel, njihovo kulturo in tradicijo, poročajo o naravnih katastrofah in festivalih ter zarisujejo, kakšen je utrip neke dežele. Dober primer za takšno prepletanje elementov so ravno potopisi Zvoneta Šeruge.

Potrjujem tudi drugo hipotezo, ki pravi, da je potopisno novinarstvo popularna oblika novinarstva v sodobnem slovenskem tisku. Prve potopisne zapise smo zabeležili v srednjem veku, dejansko pa so se začeli pojavljati že s prvimi romarji, ki so se odpravljali

na pot v sveto deželo, in misijonarji, ki so na tuje hodili širiti vero. Slednji so si zapisovali, kako je potekalo življenje v drugačni kulturi, beležke pa so v obliki pisem pošiljali domov. Pisma so pozneje objavljali v prvih časopisih in glasilih. V stoletjih se je iz pisem misijonarjev razvila nadvse priljubljena oblika sporočanja – potopis. Glede na to, da ima že skoraj vsak časopis ali revija redno ali vsaj občasno rubriko potopis, menim, da je to popularna oblika novinarskega sporočanja v sodobnem slovenskem tisku. Trditev o popularnosti lahko brez težav podpremo, če samo pogledam, koliko avtorjev (njihovo število najdemo v Cobissu in če prelistamo slovenske časopise in revije, kot so Delo in priloge, Nedeljski dnevnik, National Geographic, Jana, Geo, Svet in ljudje, Eva, Anja ...) piše o tujem, eksotičnem in privlačnem svetu onstran domačih meja. Potopisci ustvarjajo popotne zapise, ker želijo ljudem povedati o neverjetnih dogodkih, ki so jih doživeli na drugem koncu sveta. *Le kaj pomeni doživeti nekaj neverjetnega, če tega ne moreš deliti z nekom (2005)?* Po drugi strani pa dogodivščin željni bralci v potopisih najdejo vsaj delček tistega, kar mnogi izmed njih nikoli ne bodo imeli, nikoli doživeli.

Kje je prihodnost potopisa, ki se, kljub temu da gre za popularno obliko novinarskega sporočanja, po Novaku (2001: 4) umika v zanje specializirane revije? »Pot slovenskega (in na splošno evropskega) potopisa pelje v smeri potovalčevega osvobajanja od nacionalne ali konfesionalne misije do čisto osebnega podviga. Eksotično se polagoma spreminja iz sovražnega ali nevarnega v sprejemljivo, včasih celo zaželeno in idealno podobo (npr. ko nam neka tuja kultura postane merilo za kritiko naše lastne kulture)« (Šmitek 2002: 196).

Potopisi Zvoneta Šeruge so novinarski potopisi, pravi moja tretja hipoteza, ki pa jo po vseh ugotovitvah, do katerih sem prišla v diplomski nalogi, ne morem popolnoma podpreti. Zvone Šeruga se preživlja z novinarskim delom, vendar novinarsko delo ni edino delo, ki ga opravlja. Je pa vse, kar počne, z njim povezano ali je iz njega nastalo. Najprej je odhajal na pot kot študent novinarstva, začel objavljati potopisne članke in fotografije s poti, ustvaril dokumentarne filme. Piše knjige, o poteh predava, na popotovanja vodi druge ljudi. Če se osredotočimo na Slovenijo, je Šeruga eden redkih, ki se zelo uspešno preživlja s pisanjem (v celoti je razprodal pet od sedmih knjig), s

predavanji, skratka z derivati, ki jih je ustvaril kot novinar-pustolovec. Mreža, ki jo je zasnoval z novinarskim delom, se je z leti razrasla v nekakšen fenomen, ki mu zaenkrat še nihče drug ni blizu. Mnogi dvomijo, da je tak način dela sploh še novinarstvo. Verjetno pa bi se na tem mestu morali vprašati, kaj danes novinarstvo ni.

S proučevanjem Šerugovih potopisov sem ugotovila, da imajo ogromno novinarskih in hkrati literarnih prvin. Elementi novinarstva so npr., da piše o resničnih ljudeh in dogodkih, uporablja sredstva, ki po Georgu (2005) poživljajo novinarski potopis (dialogi, anekdote, izpostavljanje podrobnosti). Elementi literature pa so, da si Šeruga dovoli nekaj novinarske svobode (ugibanja o resničnosti romance med njim in neko mladenko prepusti bralcu), v potopise vključuje osebna razmišljanja, piše o svoji mladosti, družini.

Menim, da količina elementov novinarstva in literature, ki jih avtor uporabi v svojem besedilu, določa, ali je potopis bolj novinarski ali bolj literarni. Šeruga spretno meša elemente obeh, zato njegovih potopisov ne morem opredeliti kot zgolj novinarske ali literarne. Njegove potopise tako umeščam na mejo med literaturo in novinarstvom. Tretje hipoteze s tem ne potrjujem, vendar je ravno tako ne zavračam. Potopisi Zvoneta Šeruge po mojem mnenju mejijo na literaturo in novinarstvo.

Še nasvet vsem popotnikom, ki odhajate v tujo deželo iz radovednosti, na počitnice ali zato, ker ste potovanje zadeli v nagradni igri: »Pri vstopanju v kulturno drugačno državo je primerno, da se spoznaš z njo in jo sprejmeš vsaj toliko, da s svojim vedenjem ne motiš njenih prebivalcev« (Ferfila 1999).

In to bi moral biti cilj vsakega potovanja in izhodišče vsakega potopisa ...

11. VIRI

Šeruga, Zvone (1986): *Potovanje k ljudem (Z motorjem prek obeh Amerik)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Šeruga, Zvone (1990): *Drugačne zvezde (Z motorjem okoli sveta)*. Ljubljana: Samozaložba.

Šeruga, Zvone (1992a): Onkraj razpoke (Potovanje po Srbiji, Črni Gori in Kosovu). *Delo* 205, 4.

Šeruga, Zvone (1992b): Onkraj razpoke (Potovanje po Srbiji, Črni Gori in Kosovu). *Delo* 206, 4.

Šeruga, Zvone (1992c): Onkraj razpoke (Potovanje po Srbiji, Črni Gori in Kosovu). *Delo* 207, 6.

Šeruga, Zvone (1992č): Onkraj razpoke (Potovanje po Srbiji, Črni Gori in Kosovu). *Delo* 208, 6.

Šeruga, Zvone (1992d): Onkraj razpoke (Potovanje po Srbiji, Črni Gori in Kosovu). *Delo* 222, 5.

Šeruga, Zvone (1993): *Nevarne poti (Bosna, Somalija, Kambodža in druge zgodbe s temne strani sveta)*. Ljubljana: Samozaložba.

Šeruga, Romana in Zvone (1996): *Prijazne poti (Z malo Kajo okoli sveta)*. Ljubljana: Samozaložba.

Šeruga, Zvone (1996): *Indijanci brez perja (Mala Kaja gre okoli sveta)*. Ljubljana: Samozaložba.

Šeruga, Zvone (1999): *Poti v neznano*. Ljubljana: Samozaložba.

Šeruga, Zvone (2001a): Poglavar z boksarskimi rokavicami in kolajno. *Nedelo* 44, 10.

Šeruga, Zvone (2001b): Dolge sulice in divji pogledi v obljubljenem paradizu. *Nedelo* 45, 10.

Šeruga, Zvone (2003): *Nekam daleč*. Ljubljana: Samozaložba.

Šeruga, Zvone (2004): Ko dirkajo nomadi: med Kampi, Tibetanci iz Sečuana. *Gea* 4, 30-35.

Šeruga, Zvone (2005): Petdeset krav za največjo ustnico. *Nedelo* 10, 20-21.

12. LITERATURA

- Crnkovič, Marko (1990): Populizem zdaj ali Out of Africa II. *Delo* 63, 7.
- Duda, Dean (1996): Putopis: od pokušaja određenja žanra do Krležina diskurza. *Umjetnost riječi* 2-3, 71-82.
- Ferfila, Bogomil (1999): *Japonska: dežela samurajev in robotov*. Ljubljana: Didakta.
- Flisar, Evald (1981): *Južno od severa*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Flisar, Evald (1979): *Tisoč in ena pot*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- George, Don (2005): *Travel writing*. Lonely Planet Publications Pty Ltd.
- Kmecl, Matjaž (1977): *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba Borec.
- Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Križnar, Tomo (1989): *O iskanju ljubezni – z biciklom okoli sveta*. Ljubljana: Samozaložba.
- Lah, Andrijan (1999): *Vse strani sveta (Slovensko potopisje od Knobleharja do današnjih dni)*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Merljak, Sonja (1996): Pri prijaznih ljudeh o prijaznih poteh. *Delo* 294, 13.
- Merljak, Sonja (2004): *Novi žurnalizem Toma Wolfa v ZDA in Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FF.
- Novak, Nace (2001): *Potopisna reportaža (Pri Slovencih v Malgaškem pragozdu)*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FDV.
- Prezelj, Jožica (1996): *Slovenska potopisna literatura*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FF.
- 1993 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Šifrer, Jože (1988): Zvone Šeruga: Potovanje k ljudem. *Naši razgledi* 17, 516.
- Šmitek, Zmago (2002): Po stezah slovenskih potopiscev. *38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 187-198. Ljubljana: FF.
- Šmitek, Zmago (1988): *Poti do obzorja (Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko)*. Ljubljana: Založba Borec.
- Turner, Barry (2004): *The writer's handbook Guide to Travel writing*. Macmillian, London.
- 2002 *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Warnock, John (1989): *Representing reality (Readings in Literary Nonfiction)*. New York: St. Martin's Press.

13. INTERVJU

Potočar, Barbara (2005): Intervju z Zvonetom Šerugo. Ljubljana.